

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND :

**J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, J. Jõgewer,
A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga,
W. Reiman, J. Tõnisson**

1915

Kümnès aastakäik

Nr. 3

Eesti Kirjandus nr. 3.

Sisu:

Joh. W. Weski, Eduard Wilde 50-aastane (Pildiga).

J. Kõpp, Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise lugu.

M. J. Eisen, Kodumaa kirikute ehitamine: Elavalt kirikutesse müüritud.
(Järg).

Kirjandusline ülevaade.

J. Kõpp, Kirjaniku eneseavaldamise õigusest.

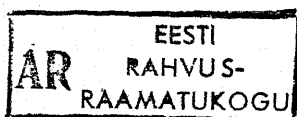
M. J. Eisen, Вальтеръ Андерсонъ: Романъ Апулея и
народная сказка. T. I.

F. Kuhlbars, Aliste või Halliste.

M. Kampmann, M. J. Eisen, Eesti vanadsõnad.

Mälestused ja teated Dr. M. Weskest.

Lisa: Fählmanni kirjatööd, lk. 33—48.

Ar 915 P
Eesti

Edward Wilder

Eduard Wilde 50-aastane.

Igähele, kes Eesti kirjanduseloost ning Eesti ilukirjanduse arenemisest juttu tahab teha, paistab Eduard Wilde nimi ning tegevus suures ulatuses silma. Temaga algab õieti meie kunstimõõduline proosakirjandus ja teeb tema kandel mitmes kirjanduseliigis tähtsaid edusammusid. Seejärel oleks meil rohkeste põhjust Ed. Wilde kohta tema elukäigu tähtsale verstapostile jõudmise puhul üksikasjalisemat ülevaadet tuua. Kuid praegusel silmapilgul võime meie temast siin ainult üleüldiselt mõnda joont puudutada,¹⁾ kuna tema võimise ja töö igakülgne hindamine sellekohaste eriteoste hooleks peab jääma.

Tarvitseb paljalt Ed. Wilde elukäigu välist külge natuke lähemalt silmitseda ja kohe märkame meie sealtki omadusi, mis tihti kunstiaandelisi iseloomustavad: püsitu, välismõjude peale elavalt reageeriv vaim näib temas juba väiksest peale idanema lõõnud olevat ja on temale, väliselt iseäranis rändamiseinstinkti näol, kogu senise elukäigu jooksul lahutamata kaaslaseks jäänud.

Juba selsamal 1865. a., kui E. Wilde 21. veebr. Sõmuna kihelkonnas Pudivere mõisas sündis, sundisid liig kitsad palgaolud tema isa ühes perekonnaga selle mõisa kupja ametit Muuga mõisa aidamehe ameti vastu ümber vahetama. Muuga mõisas igas noor Wilde enda ainsad täielise vabaduse päevad, kuni ta seal viimaks lugema ja kirjutama õppis ja mõisa metsaülema proualt ka Saksa keeles juhatust sai. Kuid juba mõne pooleaastase keeleõpetamise järel viidi noor Eduard Tallinna Kentmanni algkooli, mille ta paari aastaga lõpetas. Wittingi elementaarkooli kaudu pääsis ta viimaks 1878. a. sügisel Tallinna Saksa kreis-

1) Järgnev kokkuvõte on peajoontes 20. veebruaril s. a. „Vane-
muises“ ärapeatud „Wilde õhtu“ puhul ette kantud.

kooli, kus ta ligi 4 aastat õppis. Tema reisijainstinkt sai seal koolivendade seas väikse salaseltsi asutamisega valmis, kellel eesmärgiks olnud — ära Ameerikasse reisida. Laeva-
poisi-kohtade otsimise pealt Tallinna sadamast saadud poisid kätte — ja tagajärjeks oli see, et paari ninamehe seltsis ka Ed. Wildele märku anti, nad astugu kreiskoolist välja. Nii oli Wilde sunnitud sealt pool aastat enne kursuse lõppu lahkuma (juunikuul 1882).

Vaheajal oli Wilde isa Keila kihelkonda Karjaküla mõisa valitsejaks läinud. Seal pidas noor Wilde nüüd peale koolist väljaastumist vanemate juures priipõlve, oma aega kõiksugu kättejuhtuva saksakeelse kirjanduse lugemiseks tarvitades. Ta luges Marlitti romaanisid, Heine luuletusi, Shakespeare'i draamasid jne.

18-aastase nooremehena astus Wilde 1883. a. sügisel „Virulase“ toimetusesse. Seal kirjutas ta 5 päeva nädalas sõnumid ja juttu ning tegi trükiparandusi, kuna 6. päeval kliistripott ja pintsel, ajalehe ristpaelad ja adressid sule asemel tarvitusele tulid võtta. Seal kirjutas Wilde toimetaja J. Järvega üheskoos muu seas ka jutustuse „Vallimäe neitsi“.

3 aasta pärast läks Wilde „Virulase“ juurest „Postimehe“ tegelikuks toimetajaks. Ühtlasi pandi ta siin lehe vastutavaks toimetajaks ja väljaandjaks ette, kuid ülemus jättis ta sellesse ametisse kinnitamata.

Siit läks Wilde Tallinna Saksa teatrisse palgata õpilaseks, pööras aga, nagu ta ise ütleb, sellekohase ande ja püsidade puudusel, näitelavale peagi jälle selja.

Kahe järgneva aasta jooksul kirjutas ta Eesti kirjutajatele väikseid juturaamatuid ja tõlkis Tallinnas ning pärast Riias Saksa lehtedele Eesti ajakirjandusest sõnumid ja oma väikseid novellisid; ka algupärast jutukirjandust lõi ta Saksa ajalehtedele.

Siis andis ta oma rändamisehimule järele ja läks 1890. a., 40 rbl. taskus, Saksamaale, kus ta Saksa ja kodumaa ajalehtedele üht ja teist kirjutades ennast väiksel viisil 1892. aastani elatas. 1893—1896. a. jatkas ta jälle „Postimehe“ toimetuses ajakirjaniku-ametit. Selle järel elas ta mõne aja (1896—1897) Moskvast, toimetas 1897. a. paar kuud Narvas „Virmalist“ ja oli seepeale kuni 1901. a. novembrikuuni Tallinnas „Eesti Postimehe“ toimetuses tegev. Sel ajal käis ta uueste väljamaal. 1. novembrist 1901 kuni 1904. a., umbes 2½ aastat, kirjutas ta „Teataja“ toimetuse liikmena politikaringvaadet, vesteid, jutukesti jne.

ning rikastas Eesti ilukirjandust ajalooliste romaanidega. Järgnevad 1½ aastat toimetas ta Tartus ajalehe „Uudiste“ jutu- ja naljaosa.

1905. aasta viis Wilde kodumaalt eemale. Lühemat aega peatas ta politikalise emigrandina Helsingis, kus ta mõne numbri pilkelehte „Kaaki“ toimetas ja välja andis. Politikalised põhjused sundisid ta aga sealtki varsti lahkuma. Hiljemine kandsid rändamiseteekonnad teda Kesk- ja Lääne-Euroopa suuremast ja ilusamast osast mitmel ja mitmel korral läbi; isegi Ameerika pinnaga tutvustas teda ta reisimisetung. Väljamaa on täninigi tema asukohaks pidanud jääma.

Nii Wilde rahutu elukäigu peajooned.

Koolipingilt ei ole Wilde Eesti omapärasele loometööle äratamiseks midagi positiivset ega otsekohest kaasa saanud. Koguni selle vastu: Kohalik rahvakeel seisis tema õppimisekohas — kreiskoolis — kooliülemuse keelu ja õpilaste enamuse põlguse all. Koolis valitsev vaim kui ka terve õpetus hõõgus saksusest. Otstarbeks ja tagajäreks oli muidugi lohkav muulaste ümberrahvustamine — kadakasaksastamine. See kooli liialdus ahvatles mõnd mõtlejamat õpilast ka hoopis vastupidist tegevust ilmutama. Viimaste seas oli Wilde üks agaramaist. See agarus näibki koolijuhatusel silmis kaasa mõjunud olevat, temale enneaegset koolist lahkumist soovitada.

Kuid ühes tükis oli saksameelne kool Wildele siiski kaudseks õhutajaks, Eestis kirjanikuks hakata. Nimelt avas kool Saksa keele ja kirjanduse õpetamise kaudu tee eeskuju-pakkuvate allikate juure — Saksa kaugelearenenud ilukirjandusesse. Eeskuju äratas järeletegemisele. Ajakirjaniku-põlve kaudu arvas Wilde võimaliku olevat Eesti kirjanikuks areneda.

Aeg, mil Wilde oma kirjanikutegevust algas, oli mõõna-aeg pärast Jakobsoni surma, vaimuvaene ja tühine. Tegelik elu kasvatas tasa ja kaheldes pinda tõusuajale, ilma et ta iseenesest midagi iseloomulikumat, lootusrikkamat oleks pakkunud. Ei võinud kirjanikul seepärast ka meeolelu tärgata positiivsete tüüpuste loomiseks. Aeg andis siis Wildele naljakirjaniku pitseri. Seesuguseid ja selletaolisi lihtsaid käsituseaineid leidis kirjanik meil siis kõige hõlpsamine — ja, teisest küljest, säherdust kergevõitu, poolromantilist laadi kirjandusest oskas ka tolle aja lugejapublikum kõige rohkem lugu pidada, pealegi, kui seda neile märksa omasemas, ladusamas rahvakeeles ja otsekohelemas laadis pakuti, kui mitte kunagi varemalt. Seda

liiki tööd olid Wilde esimesed jutustused, nagu: „Musta mantliga mees“ (1887), „Rõuge armid“ (1888), „Kuhu päike ei paista“ (1888), „Salasidemed“ (1888), „Mustad leegid“ (1889), „Tallinna saladused“ (1890), „Kus sandid saia söövad“, „Kuul pähe!“, „Tema ja ta laps“, „Naer on terviseks“ (1891), „Peiu käsiraha“, „Vanakavala küüned“, „Röövitud tiivad“ (1892), „Õlest katuse all“ (1892), „Västriku Aadu“, „Kippari unerohi“ (1893), „Muhulaste imelikud juhtumised“ (1894), „Ameti poolest kosilane“, „Uus toaneitsi“ (1898) jne. Nende võitvamad küljed on suur jutustamiseanne ja rikas kujutusevõim, mis kergeste aineid ja sündmusi leiab ning neid põnevaks tegevustikuks kokku oskab põimida, kuna aga kompositsioon ja väljatöötamine Wildel alles hiljemine mahti leiab täienemise poole areneda. Neis I. loometegevuse-perioodi juttudes ei käsita Wilde pea-aegu iialgi ühiselulisi küsimusi ega vali oma aineks seltskondlikka vastolusid. Tema naljajuttudel puudub isegi sõjalik, salvav iseloom. Kõik avaldab end päiksepaistelises valguses, segamata kokkukõlas.

Olgugi et nende autor ka ise eeltäh. töösid sugugi kõrgelt ei hinda ja 27-aastase kirjanikuks vilunud nooremehena avalikult töötas edaspidi paremat pakkuda, ei saa nende kirjanduslist tähendust ometi maha salata; nad õhutasid rahvast kirjanduse lugemisele ja nende tööde seast on mõnedel näit. „Töömehe tütrele“ (1886) ja „Kaks sõrme“ (1887), juba mitme külgeid kunstilisi väärtusi. Pealegi tuleb arvesse võtta neid takistavaid olusid, milles ajakirjanik Wilde oma ilukirjaniku-tööd on pidanud tegema: — ajakirjanduse orjana, nagu ta ise ütleb. Teisalt tähendab ta: „Ma olen nad kõik nõndaütelda sadulas kirjutanud. Sagedaste öösel, pärast päevatööd. Sissetuleku kindluse pärast toimetuse kohta pidades ja sõnumi-käsitööd tehes, jäi belletristika enamaste mu kõrvaliseks, aga siiski sunduslikuks kasutööks, mida ma lehtedele, mida ma teenisin, number-numbrilt järgede kaupa pidin muretsema. Mureta rahu, valitud meeolul, sündsäl tujul pole ma oma jutustuste kallal kunagi tööd saanud teha.“

Saksamaal, Berlinis viibimine 1890—1892 mõjus Wilde peale väimliselt mitmeti edasiarendavalt: Siin avanesid talle mitmed silmiselgitavad allikad: elavalt tuksuv poliitikaline elu, parteide koosolekud, riigipäev, Venemaal keelatud raamatute ja ajalehtede lugemine, kunstikogud, teaduslised kõned. Ilukirjanduslised tööd, mis Wilde nende uute mõjude all loonud, lasevad nii mõndagi järk-järgulist edujoont mõttelise süvenemise poole läbi paista. Senise kerge

kirjanduslise ajaviite pakkumise asemel hakkab Wilde töodes nüüd esmalt nõrk hoovõtmine seltskonna ja tema tege-
laste arvustamiseks maad võtma („Kännud ja käbid“ 1892,
„Karikas kihvti“ 1893, „Linda aktsiad“ 1894 j. t.),
millele hiljemine ühiseluliste nähtuste arvustamiseks
ning seletamise püüded ja vanade eelarvamiste kõigutami-
sed järgnevad („Külmale maale“ 1896, „Raudsed käed“
„Astla vastu“ 1898 jne.). Nendes töodes seab Wilde
omale juba kunstilised ülesanded eesmärgiks, mis läbi ta
kindla aluse sellele ärateenitud lugupidamisele rajas, mis
tema kui tõsise kirjaniku vastu tänini alatasa on kasvanud.
Iseäralist tähelepanemist teenib selle ajajärgu tööde seast
realistlik külajutt „Külmale maale“ (1896). See on Wilde
esimene ilukirjandusline toode, mis ideeliselt täieste ise-
teadvalt on loodud, nagu autor isegi tunnustab, ja rohkeid
kunstilisi väärtusi sisaldab. Siin on aine käsituses püütud
õigust näha ja õigust rääkida. „See on — ütleb Fr. Tug-
las — üks nendest vähestest raamatutest Eesti keeles, mis
lugejat oma südame põhjast tuleva kaastundmusega võida-
vad, mille lugemisel hirmsa elu panoraama juures ollakse,
värisetakse, kannatatakse... See on üks nendest raamatu-
test, mis hinge nõnda valdavad ja võidavad, et nende teh-
nikalised ja stiililised nõrkused tähele panemata jäävad.“
(„Noor-Eesti“ III, lhk. 128—129.) Mõnes hiljemas Wilde
jutustuses (näit. „Koidu ajal“, 1904) tungib tendents
liig silmapaistvalt esile, kuid see puudus on möödaminev
nähtus Wilde toodangus.

Kahtlemata kõige tähelepanemise-väärilisemat püüdi
elu realiteedi poole ilmutavad Wilde ajaloolised romaanid:
„Mahtra sõda“ (1902), „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“
(1903) ja „Prohvet Maltsvet“ (1905—1908). Neid meie
lähema mineviku tööde ühiselulisele alusele rajatud
kunstiteoseid võib nende suuruse ja väärtuse poolest üle-
üldse kõige silmapaistvamaiks toodeteks meie ilukirjandu-
ses lugeda, iseäranis „Mahtra sõda“. Tallinnamaa 60-te
ja 70-te aastate majandusliku draama sütituserohked
hiiglakujutused, paiguti täis rahvahulkade jõulist vooga-
mist, mille sarnast meil peale Wilde veel keegi pole
suutnud elevile kutsuda, on siin nägusatesse realistliku
kunsti raamidesse seatud.

Keset „Prohvet Maltsveti“ kirjutamist on Wilde sun-
nitud oma senisest oluderingist hoopis uude ümbrusesse —
võõrsile asuma. Tema tundis juba küll ammu, kui võim-
salt ajakirjaniku tegevus ta ilukirjanduslist loomisetööd
oma võimu alla surus, ja kaalus ajakirjanikuna tihtigi,

kuidas oma käe peal töötava ilukirjanikuna elama saaks asuda, et siis muu seas ka näitemängusid kirjutama hakata. Kuid ainelise järje pigistusel ei saanud ega saanud see plaan tal teoks kujuneda. 1905. a. poliitilise liikumise lained paiskasid ta küll ajakirjanikupõlvest eemale, iseseisva loometöö radadele; aga niisugused pealesunnitud olud ei võinud kirjaniku soovide kohased olla. Mureta rahu asemele tõid nad talle meeleärevust, rohkendasid tema majanduslisi elumuresid. Kuidas ta neis uutest oludes leivamure piitsa all peab töötama, seda valgustab täies kujuselguses tema väike jutuke „Sõber“. Kirjanik edeneb nende olude edu keskel, mida ta oma töö aineteks võtab; väljaspool kirjeldatavaid olusid elades ei saa ta oma töödele tarvilikku mahla, värvi ega kindlust. Sellega, et töö algul aluseks seatud sidemed kodumaaga katkesid ja uued elamisetingimised alles leida tulid, on muu seas küll seegi seletatav, miks sel ajal pooleli olev teos „Prohvet Maltsvet“ lõpuosas ajaloolise romaani asemel üksnes jutuks loomata ajakirjanduslisi materjalisid pakub. Sunduslik kodumaast lahus olek toob ka kodumaiste ainete kättepuutumise vähemaksjäämise kaasa. Selle tagajärjeks oli siis vahel võõrsilt aine võtmine („Lunastus“, 1910), suuremalt jaolt aga tarvitas kirjanik oma ajakirjaniku-töö ärajäämise läbi juurevõidetud aja kirjatöö-ainete hoolika kokkuseadmise ja keelelise väljatöötuse peale, nii et Wilde praegustes oludes viibimist tema varema seisukorraga võrreldes, kõigist majanduslistest elumuredest hoolimata, kahtlemata siiski paremuseks tuleb pidada, niihästi kirjanikule, kes mahti leidis oma võimises mitmekülgsemaks ning sügavamaks areneda, kui ka meie ilukirjandusele, kes seeläbi rikkusi juure on võitnud. Sest just oma poliitikalise emigrandi põlves — võõrsil — on Wilde kõige pealt terve rea jutukesi („Jutustused“, 1913) kunstitöödeks loonud, mis oma kompositsiooni ja tihendatud, peene stiili poolest meie kirjanduses kõige silmapaistvamal kohal seisavad — asjaolu, mis aastate poolest võrdlemisi vanemas eas oleva kirjaniku kohta suurt, kiiduväärilist nooruslist edenemist tõeks laseb tunnistada.

Veel tähelepanemise-väärilisem Wilde edusamm on see, et ta alles hiljemas eas — paljalt aasta 3—4 eest — näitekirjanikuks hakkas ja oma võimisega sellel alal otse üllatas, niihästi tõesisulises draamas kui ka lustmängus õige häid tagajärgi ilmutades. Küll lubasid juba tema juttudegi kahekõned näitekirjaniku häid külgi eeldada, kuid Wilde võimine käis neist eeldustest veel kaugelt üle. Draama

„Tabamata ime“ (1912) on Wilde suurte teoste hulgas iga-
tahes esimene niisugune, mis sisuliselt peensusteni läbi on
kaalutud ja keeleliselt hoolsaste läbi viilitud — ja avaldas
seepärast ka rohkem kunstilist mõju. Et aga kirjanik siin
ühel hooil õieti kahte asja on püüdnud käsitada — Eesti
kunstnikuküsimust ja linna kodanikkuderühma kujutust,
siis on seda kahekülgselt ülesannet kirjanikul raske olnud
täieste rahuldavalt lahendada.

Seda ühemeelsema kiitusega võeti tema lustmäng
„Pisuhänd“ (1913) vastu. Sel näidendil ei ole küll, nagu hari-
likult seda liiki toodetel, seda ühiskondlikku tähendust ega
ilmavaatelist tõsidust, nagu „Tabamata imel“, aga näitelava-
tehnik ja sisulise väljatöötuse poolest on ta meie kirjanduses
kõige väärtuslikum algupärane lustmäng: täis voolavat tegev-
vust, kujude elavust, vaimukat dialoogi ja sütitavat koomikat.

Praegu kirjutab Wilde pikemat romaani kodumaa elust...

Meie rasketest kirjaniku-elutingimistest hoolimata on
Wilde oma kirjaniku-elukutsele truumaks jäänud kui keegi
teine Eestis. Ta on ainus Eesti kirjanik, kes
end oma kirjandusliku loometööga elatab, ja seda juba
32 aastat. Meil valitsevate kitsaste ainelistel olude sunnil
on ta seepärast siin kirjandusealal ka rohkem pidanud
looma kui keegi teine Eesti kirjanik. Ligi poolsada
suuremat tööd — naljajutud, novellid, romaanid, näiden-
did — tähendavad tema senise loometegevuse rada; arva-
mata veel sajad leheküljed politikalisi päevakajasid, nalja-
tilku ja saksakeelseid kirjutusi (tõlked ja loometööd).
Tänini on ta alaliselt suuri ja mitmekülgsed edusammud
ilmutanud — nähtus, mille sarnast talle meie ilukirjandu-
sest ühtegi pole kõrvale seada. Romantiklik-realistliku
ajaviite- ning naljakirjanikuna algades arenes ta paratamata
ajakirjaniku-kammitas oma ilmavaate kasvamisega käsi-
käs ühiskondlikkude elunähtuste mitmekülgses reaalseks
kunstivõimsaks kujutajaks. Lihtsast kitsaringilisest aine-
piirkonnast algades on tema pilk käsitusesugemete vali-
misel viimaks Soomest Musta ja Vahe mereni, Moskvast
ja Krimmist Ameerikani ulatama hakanud.

Sealjuures on ta sügavale meie kodumaa küsimustesse
juurdunud, millest teda isegi võõrsilelamine ei lahuta, nii
et meie kodused eluküljed tema loometöödest otsekuu meie
elu-olu peeglipiltidena vastu helgivad, kandku need tooded
kas nalja- või tõekuju, lihtsat või kunstilist kuube. Seega
on Wilde meie eestilisem kirjanik, ja seda mitte
üksnes aine valiku, vaid ka rahva hingega ühise kõlapõhja,
aine väljatöötuse ja keele poolest. Kuna enne Wildet Eesti

kirjanikud end maarahva arusaamiseni alla kumardasid ning oma mõtteilmast ainult seda lugemiseks pakkusid, mida nad oma napi subjektivse mõõdupuu järele rahva mõistuse kohaseks pidasid, andis Wilde — niisamuti ka tema kaaslased (E. Peterson, Juhan Liiv, A. Kitzberg) — lugejale oma mõtete ja tundmuste kogusaaduse, rahva hingega kokkusulatatud kujul, ise oma lugejate keskele ära kadudes. Sellel sihil üheks kõige tähtsamaks abinõuuks tuleb keelelise külje tarbekohast rakendust pidada. Oma jutustamisekeele mõõdapääsmata aluseks valis Wilde elava rahvakeele, mille ta — iseäranis enda viimasel loometegevuse-ajajärgul — keelelise arendamiseande ning maitse varal kunstikauniks stiiliks on kasvatanud, mille najal Eesti iseteadlik kunstiproosa, Wilde enesega algades, julgeste pead tõstma on võinud hakata.

Teerajajana on Wilde Eesti kirjandust muu seas ka uut liiki suurte teostega rikastanud: ta on meie kirjanikkude seas esimene, kel püsivat energiat ja loomevõimu on jätkunud suure ulatusega ühiseluliste romaanide kirjutamiseks, mille väärtuse ulatuseni teised meil tänini veel mitte pole tõusnud.

Selle läbi, et Wilde oma rikkalikule ainetevalikule enese kestva arenemisekäigu jooksul kunstiliselt mitmesuguse laadi on annud, ühedele lihtsamat laadi jutustuste näol kergesisulist ajaviidet, teistele mõtlemise-aineid ning kunstilisi väärtusi pakkudes, ja end lugupeetava ning huvitavat kirjanikuna ajakirjanduse, raamatuturu ja näitelava kaudu maksma on pannud, on Wilde juba hulga aastate kestusel meie kõige loetavam, populäärsem kirjanik, kellele üksikute toodete tõlgete kaudu tee ka mitmete teiste rahvaste kirjanduselugejate sekka on avatud. Wilde on üks neist vähestest kirjanikkudest, kes enese võimises kunstiliselt ning ühiskondlikult kõrgeväärtuslikku produktsiooni ühtlasi kõige suurema populäärsusega seob. Oma ideede, stiili ja kogu isiku esinemisega võitleb ta tagajärjerikkalt meie paremate noorte kirjanikkudega, oma loomuliku ande avaruse ja mitmekülgsusega noorte annetest tuntavalt üle ulatades.

Hoolimata 32-aastase viljaka elutöö raskest koormast ei ole 50-aastane Wilde veel kaugeltki mitte vaimlise nooruse east läbi sammu. See haruldane kirjaniku vaimu vastupidavus lubab meil Wildelt veel rohkest väärtuslist kirjanduserikastust loota.

Joh. W. Weski.

Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise lugu.

Kui 1893. aasta kevadel sõnum ajalehtedest läbi käis, et Eesti Kirjameeste Selts kõrgema võimu käsul oma tegevust peab lõpetama, siis oli tõsine aeg Eestis valitsemas. Aastad täis kevadise elu ärkamist ja ilu, täis lootuse tuld ja tegude rõõmu, pühitsetud ühise armastuse läbi, olid juba ammu mineviku hämarusesse vajunud. Ja siis olid tulnud aastad täis kibedat viha ja valusat võitlust vendade vahel, nendele astusid seltsiks avaliku elu muutused, mis küll uusi lootusi tõid, aga ka mõndagi ära viisid, mis omane ja armas. Nõnda olid ühed väsinud ja tuimusesse vaibunud, teised hõiskasid muutustele vastu ja ilustasid rahvuslike püüete hauaküngastel. Aga Eesti iseteadlik hing kiskus ennast kokku valus ja häbis, peitis ennast ära salajatesse sügavustesse ja elas endise aja ilu ja õnne mälestustest.

Ja nüüd Eesti Kirjameeste Seltsi surma puhul ilmus see lõhki kärisenud hing omas halatsemise väärt seisukorras avalikkuse ette. „Valitsusele anti omal ajal tänu seltsi luba eest, nüüd tuleb tänu anda seltsi lõpetamise eest“, nii kiitsid ühed, sest viimasel ajal saatnud Selts „kosutuse asemel väsimust; oleks Selts ju 12 aasta eest kinni jäänud, see oleks parem olnud, sest palju pahandust oleks tulemata jäänud.“ („Olevik“).

„Auk on järele jäänud Eestirahva rinda“, — see valu õõgas teiste südames ja tungis leekivates sõnades maailma ette. („Postimees.“) Ja kibe saatuse pilge! Kui ilusal jaani kuul 1894. a. Eesti rahva priiusele, mis kolmveerand aasta saja eest koitma hakanud, Taaramäel hõisates kiitust kuulutati, pidas laulupidulistest natukeseks ajaks eranenud salgakene — 30 meest — Jaama uulitsas vaikset matuse koosolekut endisele priiuse armsamale lapsele, lootusrikkamale võsule (20. juunil 1894.). Surmavoodi ääres kaob vaen vendade vahel, mis neid enne teine teisest eemale tõrjunud. Rahulikult peavad aru lahkuja päranduse üle need, kes enne mitmeti teine teise vastu seisnud, ühel meelel tehtakse otsust aja hävitusest pääsenud varanduse riismete üle. Õues hõiskavad talve paeltest vabanenud õnnekeeled, sõuavad kevadised lootuse lained, siin lehvib vaikne, kadumist kandev tuuleõhk üle kurva, tõsise koosoleku . . .

Aga auk jäi järele Eesti rahva rinda.

See tundmus ei kadunud mitte ära. Mõte, et Kirjameeste Seltsi tööd tarvis on ühel ehk teisel kujul jätkata,

ei kadunud iseteadlikumate rahva liikmete keskelt. Ka A. Grenzstein pidas avalikult aru, kudas uut seltsi asutada, mis kinnipandud seltsi asemele pidi astuma, aja nõudeid paremine ära mõistes ja silmas pidades omale suuremad ülesanded ja laialisema tööpõllu valima ja ennast enne tehtud vigade eest hoidma. Vabaduse juubeli mälestuseks pidi „Eesti-Vene Selts“ asutatama suure töökavaga ja korraldusega.

Kavatsus jäi aga nähtavasti teoks tegemata. Taarlinnas vahetati iseäranis „Postimehe“ ümber kogunud haritlaste keskel mitmel puhul oma vahel uue kirjanduse seltsi asutamise üle mõtteid. Teadmine, et kinnitamist mitte loota ei ole, keelas tegelikkude sammude astumist. Niisamasugused mõtted ja soovid liikusid mitmel pool kodumaal. Amblas võttis viimaks kirjanduse seltsi asutamise mõte kaunis kindla kuju. 1904. a. jõulukuul peeti seal karskuseseltsi „Sõudja“ juhtivate meeste keskel nõuu „Ülemaalse Eesti Kirjanduse sõprade Seltsi“ elule kutsumise üle.¹⁾ Asja edendamiseks võeti nõndanimetatud „lumepalli“ süsteem tarvitusele: igamees kohustas ennast kaks oma tuttavat uue seltsi liikmeks võitma. Loodeti sell teel mõttele rohkesti kandjaid ja toetajaid leida. „Lumepalli“ omadus on, et ta veeredes kasvab, kuna teised asjad liikudes kahanevad; lumepallist sünnib tarvilistel tingimistel lume-laviin.“²⁾ Kirjutati kaugemal olijatele, kelles mõtteosalisi teati olevat. Narvast avaldab J. Speek oma heameelt seltsi asutamise nõuu üle, mille järele „igatsus lõpmata suur on“ ja mis „ammugi Tartus ehk ka muial oleks ette võetud, kui vähematki lootust oleks olnud, et ta kinnitatud saaks.“ Arvab, et seltsi asutamise järele liikmeid hulgana üle terve maa kokku tuleb, ilma et tarvis oleks neid veel iseäralise kava järele korjata.³⁾ 1905. aasta algul, kui olude muutumist ja vabamate aegade koitmist märgata oli, arvati ka kirjanduse seltsi asutamise võimalus ligemale nihkunud olevat. 25. veebruaril 1905 võeti küsimus suurema kogu poolt, kes cand. J. Tõnissoni kutsel „Postimehe“ toimetuse ruumidesse kokku tulnud, harutamisele. Nõuupidamisest võtsid osa umbes 30 isikut, nende seas rohkesti neid, kelle nimed Eesti avalikus elus ja kirjan-

1) Herra J. Kentsi kirjalik teade „E. Kirj. S.“ kirjade kogus.

2) O. Hinzenbergi kirjast J. Kents'ile 4/XII 1904.

3) J. Speeki kiri J. Kents'ile 20/II 1905. Mõlemad kirjad on hra J. Kentsi poolt lahkesti „Eesti Kirjanduse Seltsi“ kirjade kogusse antud.

duses üleüldiselt tuttavad: J. Tõnisson, O. Kallas, K. A. Hermann, W. Reiman, J. Kurrik, Aino Kallas, G. E. Luiga, J. Speek, E. Enno, Jakob Tamm, A. Sprenk-Läte, K. Parts, J. Jõgever, M. Kampmann, P. Org, H. Einer, A. Kitzberg, K. E. Sööt, H. Koppel j. t. Läbirääkimisi juhatas koosolijate soovil J. Tõnisson. Koosolijate seas valitses selle poolest täieline üksmeel, et talvis on pinda luua, mille peal kõik koguneksid, keda hariduse ja kirjanduse asja edendamine tõsiselt huvitab. Selleks tuleb selts asutada, kelle püüdeks üleüldse rahvahariduse tõstmine on kirjanduse väljaandmise ja laialilaotamise, koosolekute, kursuste toimepanemise, teaduslike abirahade ja koolide asutamise kaudu, rahva tervise eest hoolitsemine, kunsti edendamine jne. Seltsi nime küsimus jääb lahtiseks, asukohaks määratakse Tartu linn.

Pikemat mõtete vahetamist sünnitab asutatava seltsi korraldus. Kuna mineviku sündmused näidanud olid, et mõtete lahkumineku poliitilistes asjades ka kirjanduse ja teaduse küsimustes mõõduandjaks võivad saada ja seda nüüd, kus erakondline elu rohkem välja kujunenud, kui enne, veel suuremal mõõdul võib oodata, siis peaks J. Tõnissoni ettepanekul uue seltsi korraldus niisugune olema, et rahva keskel ettetulevad voolud seltsi töö kohta mitte otsekohe mõõduandvaks ei võiks olla, küll aga kaudselt. Tuleb selle eest hoida, et kirjanduse ja teaduse küsimuste üle otsustajaks mitte liikmete kogu ei oleks, kelle kokkusead igal koosolekul juhuslik on, ja nii võimalust annab isikliste asjade tagaajamiseks ja erapüüete Seltsi ette kandmiseks, nagu Kirjameeste Seltsis nähtud. Kohane korraldus oleks selles mõttes järgmine: seltsi liikmed valivad oma keskel usaldusemehed — asemikud — kelle tegevuse kohta nad aga mitte otsekohe ei saaks mõjuda. Asemikkude kogu õiendagu üleüldse kõik asjad, mis meil seltsides harilikult koosoleku teha on, ja andku oma tegevusest üleüldisele koosolekule aru, kes mõne korra aastas kokku tuleb. Üleüldine koosolek võtab ühisuse tegevusest sellega osa, et ta asemikud valib ja nendele oma ja laiemate ringkondade soovid ette paneb. Küll ei saa ka selle korralduse juures erakondlisi voolusid seltsist eemal hoida ja ei ole seda ka tarviski; voolud tulevad ja avaldavad oma mõju seltsi kohta, aga see sünnib siis vahemeeste kaudu, mitte otsekohe. Asemikkudekogusse valitakse loomulikult need, kellel asja kohta tõesti huvitust ja arusaamist on, seal on võimalik üksikuid küsimusi kainemalt ja põhjalikumalt harutada ja ei tee mõtete ja seisukohtade lahkumineku asjalä

nii palju kahju, kui suures kogus, kus otsusi kergesti liiga palavalt, ilma igakülgse järelkaalumiseteta võib teha.

Asemikkude kogu mõte ei leia koosolijate hulgas mitte otsekohest vastuseismist. Küll aga avaldavad mitmed kahtlust, kas niisuguse korralduse juures selts laiemates ringkondades osavõtmist leiab. Võib tundmus tõusta, et liikmetel seltsi asjades midagi ei ole kaasa rääkida, sellest kasvab tuimus ja külmus üleüldse seltsi vastu. Soovitatakse asemikkude kogule mitte täit õigust Seltsi asjades anda, vaid piiratud, nõnda et üleüldisele koosolekule otsustav sõna jääks. Teiselt poolt tähendatakse, et siis asemikkudekogu mõte iseenesest tühjaks jääb, kui üleüldine koosolek tema otsusi võib kontrollida ja kõrvale heita. Lõpuks saavad kaks seisukohta asemikkudekogu võimupiiri küsimuses kindlama kuju: enamuse arvates peab otsustamise võim asemikkudekogu kätte jääma, kes üleüldisele liikmete koosolekule oma tegevusest aru annab ja tema poolt üleüldiseid juhtmäärusi saab, mida tema võimalikult mööda täidab; vähemus leiab tarviliku olevat üleüldisele koosolekule üksikutes, põhjuskirjas ära tähendatud küsimustes otsustamiseõigust anda, kuna asemikkudekogu muis asjus üleüldiselt koosolekult juhtmäärusi saab, mida tema peab täitma.

Põhjuskirja valmistamine antakse toimekonna hooleks, kelle liikmeteks on: J. Tõnisson, O. Kallas, W. Reiman, H. Koppel, P. Org, K. Parts ja õp. J. Kukk. Oli lootust, et põhjuskirja eelnõuu juba ligemal ajal valmis saab, nii et teda aprilli kuus uuele koosolekule võib ette panna, kuhu üle maa neid suurel arvul kokku kutsutakse, keda asi võiks huvitada.

Toimekond sai aga ainult ükskord märtsikuus kokku tulla, mil põhjuskirja üleüldised juhtmõtted välja töötati. Üleüldises riigi kui ka kodumaa elus hakkas ikka rohkem iseäralist liikumist tunduma, mis teatavat põnevust sünnitas ja uusi ülesandeid ühes tõi. Ühiselulised küsimused astusid etteotsa. Uue seltsi põhjuskirja väljatöötamine jäi kõrvale. Alles sügisel, pärast tähtsaid oktoobrikuu päevi, kui üleüldiselt väljakuulutatud põhjusemõtete alusel rahva ise-tegevusele laialised liikumise võimalused avanesid, võeti kevadel pooleli jäänud küsimus uuesti ette.

31. oktoobril 1905 peeti „Vanemuise“ ajutistes ruumides Suurel turul nr. 15 W. Reimani juhatusel koosolek ära, millest umbes 35 isikut, meeste- ja naisterahvaid, osa võttis. Mõtete vahetamine keerles peaasjalikult asutatava seltsi ülesannete ja tegevusepiirkonna äratähendamise ümber.

Küsitl nimelt, kas on veel tarvis üleüldise hariduse seltsi asutamise mõtte juure jääda, või tulevad seltsile kitsamad piirid seada. Üleüldisel hariduse seltsil leitakse palju häid külgi olevat: jõud kogutakse kokku ühe keskkoha ümber, selle läbi on jõuu kulutus vähem, sest mitmesugused korraldusetööd, mida iga seltsi juhatamine ühes toob, tehtakse ühes kohas ära; selts leiaks üle maa suuremat ja laialisemat poolehoidmist, oleks majandusliselt tugevam: mõtted, mis seltsis mõjule saanud, läheksid ruttu üle maa laiali ja leiaksid suurel arvul kandjaid jne. Selle vastu tunnistatakse aga ka, et vabamatel oludel spetsialiseerimise tung igal pool elav on ja ennast püüab maksma panna, ja et jõudude kontsentreerimisel üksikute ülesannete peale töö viljakuse mõttes palju headusi on. Nii jäädakse viimaks selle juure kindlaks, et asutatav selts kirjanduse, teaduse ja kunsti edendamise seltsiks olgu, kuna rahvahariduse laialilaotamiseks uusi korraldusi elusse tuleb kutsuda: hariduse ja kooliseltsid. Ka asemikkudekogu mõte võetakse uuesti arutamisele. Ühelt poolt seletatakse, et asemikkudekogu üleüldisele ajavaimule, mis vabaduse päevil mõjule saanud, mitte ei vasta, ta tunduks kitsenduseks ja võiks sellepärast ära jääda, teiselt poolt leitakse, et just nüüd rahva esituse mõtte väljakuulutamise läbi ka niisuguse asemikkudekogu asutamine arusaadavaks on saanud ja et töö ühtluse ja edu kindlustamiseks asemikkudekogu tarvilik on. Asemikkude kogu jäetakse viimaks ikkagi eelnõusse seisma. Põhjuskirja väljatöötamiseks valitakse endistele juure: J. Jõgewer, A. Kitzberg, J. Kurrik, Marie Reimann. Toimekond käis mitu korda koos, iseäranis W. Reimani juures, kes sell ajal ülikooli suures kliinikus ravitsemisel oli. Kui põhjuskirja eelnõuu valmis oli saanud, saadeti ta umbes 300 eksemplaris üle kodumaa laiali. Kaaskirjas, millele O. Kallas asutajate nimel allakirjutanud, kutsuti neid, kellele eelnõuu kätte saadetud, üles asutajateks liikmeteks hakkama ja ühes ka seltsi nime kohta arvamist avaldama: kas „E. Kirjameeste Selts“, tähenduseks, et vanal alusel edasi ehitatakse, või „E. Kirjanduse Selts“, kui laialisem nimetus? Soov, et vastused hiljemalt 17. XII. 1905 tagasi saadetaks, ei leidnud nähtavasti mitte täitmist. Alles 15. augustil 1906 peeti asutajate koosolek „Vanemuise“ uutes, hiljuti valmis saanud ruumides ära. Kokku oli tulnud umbes 40 in., nende seas ka „Eesti Kirjameeste Seltsi“ esimene ja kauaaegne esimees Dr. Jakob Hurt. Koosoleku avamisel teatab O. Kallas, et umbes 50 isikut põhjuskirja eelnõuu kohta

märkusi saatnud. Pikema vaidluse järele otsustatakse neid sell koosolekul hääleõiguslisteks osavõtjateks arvata, kuna teistel koosolejatel sõnaõigus on. Koosoleku juhatajaks valitakse W. Reiman. Päevakorral on ainult põhjuskirja eelnõuu läbiharutamine. Läbirääkimistel võideldakse iseäranis elavalt asemikkudekogu pärast. Asutuse enese vastu väga järsult välja ei astuta. Küll avaldatakse ka arvamist, et asemikkudekogu sisseseadmisel rahvameelsuse mõte kaduma läheks ja seltsi elus seisak võiks tõusta, sest et liikumist sünnitavad voolud kaugele jääksid, kuid viimaks leitakse asemikkudekogu ometi vastuvõetav olevat. Elavat vaidlemist sünnitab asemikkudekogu liikmete valimise küsimus.

Eelnõuus soovitatud viis, et üleüldine liikmetekogu asemikkude kogusse 30 liiget valib ja kui liikmete arv üle 200 tõuseb, siis iga 30 liikme peale üks asemik juure valitakse, leiab teravat arvustamist ja vastuseismist. Kardetakse iseäranis seda, et niisuguse valimise viisi juures asemikkudekogu liiga ühekülgne saaks, ainult ühe voolu või erakonna esitaja oleks ja vähemuses olijad eemale peaksid jääma või ainult pealtvaatajate osaga leppima. Selle läbi tõugatakse värskemad jõuud eemale. Soovitatakse sellepärast proportsionaalset valimise viisi. Raske on aga ligemalt ära tähendada, missuguse põhjusemõtte järele siis liikmed oma asemikka peaksid valima: kas poliitilise meelsuse järele, maakohtade järele, või lihtsalt gruppede järele. Igaüks neist viisidest leiab soovitajaid ja kaitsjaid, siiski jääb suur enamus viimaks põhjuskirja eelnõuus äratähen datud viisi juure. Niisama otsustatakse asemikkudekogu võimupiiri äramääramise asjus häälteenamusega, et asemikkudekogu kätte otsustamise võim jääb peakogu poolt välja töötatud juhtmääruste tähelepanemisega. Teiste põhjuskirja punktide kohta jõuti kergemalt ühisele seisukohale, kui ka mõnigi neist vaidlemisi välja kutsus.

Seltsi nimeks määratakse lõpulikult „Eesti Kirjanduse Selts“. Ühelt poolt ettetoodud nõudmine, sõna „Eesti“ nimest välja jätta ja nõnda seltsi tegevust laiemale alusele seada, ei leia suuremat poolehoidmist.

Põjuskirja redigeerimiseks koosoleku läbirääkimiste ja otsuste põhjal ja kinnitusele saatmiseks valitakse viieliikmeline toimekond: J. Tõnisson, J. Jõgewer, K. Parts, J. Kurrik ja G. Suits.

Põhjuskiri saadeti varsti Riiga, tuli aga vormiliste põhjuste pärast tagasi. Viimaks leidis ta 8. mail 1907 a. lõpulikku kinnitamist. 6. augustil 1907 peeti „Vanemuises“

Eesti Kirjanduse Seltsi avamise koosolek W. Reimani juhatusel ära, kus Seltsi korraldusele ja tööle põhi pandi. Seltsamal koosolekul tuletati ka kahte asutajat liiget soojalt meele, kes vaheajal tööväljalt lahkunud ja hauda varisenud: endise Eesti Kirjameeste Seltsi asutajat ja kauaaegset esimeest, rahvuslise ärkamise aja mõjurikkamat tegelast Dr. Jakob Hurti ja Kirjameeste Seltsi viimase ajajärgu tähelepandavat luuletajat, võidupidul kroonitud laulikut Jakob Tamme. Kurbadest lahkumise ja leina helidest kõlas elavalt läbi hüüe:

Küll pisarail rahu soovime
Veel vennal' vaikse hauasse, —

Kuid elu läheb edasi ja töö läheb edasi Eestis.

Kudas töö Eesti Kirjanduse Seltsis edasi läks, sellest jutustavad trükis avaldatud protokollid ja aruanded. Eelolevate ridade ülesanne oli ainult Seltsi kirjakogus alalhoidavate kirjalikkude ülestähenduste ja osalt isikliste mälestuste järele Seltsi asutamise lugu üleüldistes joontes ära jutustada.

J. Köpp.

Kodumaa kirikute ehitamine.

M. J. Eisen.

Elavalt kirikutesse müüritud.

Eesti ennemuistne jutt tunneb kirikute müüride lagunemise puhul kindla, tagajärge töotava abinõuu, mida ka ohtrasti tarvitatakse: otsitakse kirikule võtmete kandja. Vähemalt tarvitavad kirikuehitajad, töö mitte-edenemisel abi nõudma hakates, kõnekäändu: tarvis võtmete kandjate otsida! Otsima minnes küsivad nad igaühelt, kellega kokku puutuvad: „Kas sa ei taha kiriku võtmete kandjaks hakata?“ Küsitavate enamus näikse küsimise tähendust tundvat, eitavat vastust andes. Mõnele lollakale ehk selleaegseist kommetest veel vähe puudutatud isikule näib võtmete kandja amet nagu auuamet ilmutat. Kuuldes enesele kiriku võtmete kandmise auuametit pakutavat, lubab lollakas kolklane ehk pisut rahva keskel liikunud auuahne hea meelega pakutud ameti vastu võtta. Selle töotusega on tähendatud isik enese üle surmakohut mõistnud. Sest kiriku võtmete kandmine selleaegse rahva keeles ei tähenda mingisugust võtmetega ümberkäimist, vaid kirikusse

müürimist. Tõepoolest kuuluks eelseisev küsimus nii: „Kes tahab ennast kiriku seintesse lasta müürida?“ Kartus igahelilt eitavat vastust saada pani ehitajaid oma küsimist luulelisesse keele ja kujusse kuduma. Ja selle sööda otsa läks mõnigi otskohtlane. Kes korra töötanud võtmeid kanda, võeti kinni ja müüriti ilma armuta kiriku seintesse. Sisse-müürimine oli ehitatavale „tõbisele“ kirikule eluveeks, mis kohe kõik haavad parandas, nurgakivi, kelle peale rajatud ehitust ei vanapagan ega ükski muu vaenuline vägi enam ei jaksanud kõigutada. Sisse-müüritu najal seisis iga kirik niisama kindlalt kui Salomoni tempel.

Võnnust kuuleme muud sisse-müürimise põhjust: soovitakse kirikule vahti. Suur varas pakub ennast vahiks, lootes vahina seda paremini varastada. Mees võetakse kinni, müüritakse kiriku seina sisse vahti pidama, antakse seitse Moosest lahtiselt ette lugeda. Seinas olles ei saa mees ise enam varastada ega julge ta seltsilised varastama minna. Sisse-müürimise mõte seesama, ainult põhjuse nimi muutub

Tundes niisugust kiriku kõikumata alust ja ehituse kõige paremat edendajat, ei või imestleda, et ehitajad seda rohkelt tarvitasid. Ja tõepoolest: peaaegu iga kirik, mis ennast ennemuistse jutuga ehtinud, on üheks ehteks võtmete kandja sisse-müürimisega võtnud. Maarja Magdaleenas esitatakse võtmete kandja küsimus kolm pühapäeva järgimööda kogudusele, enne kui keegi ennast seks pakub.

Esimese pettuse järele kordub sagedasti veel teinegi. Märgates, missugusesse lõksu ta langenud, katsub mõni tugevam töotaja ennast sisse-müürimisest vabastada. Niisugusel korral joodavad ehitajad isiku purujoobnuks ja müürivad siis kiriku müüridesse. Kaineks saades on juba hilja ära pääseda: uimastuse ajal saab nii agaralt tööd tehtud, et sisse müüritud isik müüri enam ei jaksa purustada. Sisse-müüritud ta on ja sisse-müürituks jääb.

Sisse-müürimine ei tähenda sugugi veel sisse-müüritud isiku surma. Keha müüritakse küll täielikult sisse, pea jaoks jäetakse aga avaus. Sisse-müüritud isikule kantakse iga päev toitu kätte senni kunni ta elab; teda söödetakse läbi avause. Nii palju kui vanust juttudest selgib, ei ela sisse-müüritud isikud kaua; toidutoojad pääsevad ju mõne aja pärast hoolekandmisest vabaks. Niisugune pilt kordub peaaegu iga üksiku sisse-müüritud isiku juures. Pärast sisse-müüritud isikute surma müüritakse avaus kergelt kinni. Paljude kirikute müürides tunneb rahvas veel praegu sisse-müürimise kohta. Niisama ütleb ta mõne kiriku müüri

sees veel sissemüüritud luid leiduvat. Laiuse müüri august on mõne aasta eest keegi luu välja toonud.

Üksikuid kirikuid tähele pannes olgu nimetatud: Rakveres, Jõhvis ja Rõngus müüritakse keegi Mihkel, Viru-Nigulas, Nigulistes, Hanilas, Otepäas, Põltsamaal, Rannus, Järva Peetris, Jõeletmes, Tõstamaal nimetamata isik; Põlvas väike mees põlvini; sellest kirikulgi nimi Põlva kirik; Kodaveres keegi Kota, sellest kirikule Kodavere nimi; Martnas võetakse kündja Mart kündmise ajal kinni ja müüritakse härgadega üheskoos sisse. Teisend teab koguni 3 Mardi sissemüürimisest jutustada; nende kehade kohal müüri sees 3 risti. (Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands, I, lk. 344.) Pilstveres joodetakse pillimees Villem, teisendi järele Andres enne sissemüürimist tublisti joobnuks; sandikoja juures veel praegu ta luud hingamas. Niisama joodetakse Kolga-Jaanis Kolga-Jaan joobnuks enne sissemüürimist, ka Tarvastus keegi nimeta isik, Karksis ja M.-Magdaleenas naisterahvas. Nigulas pannakse joobnud Nigulale veel härjaike pea alla; mispärast, jääb seletamata. Wõnnus antakse sissemüüritavale Jaagupile enne unerohthu.

Jüris ei lepita ühe sissemüüritavaga, vaid võetakse seks otstarbeks koguni kolm Jürit. Seesamasugune lugu kordub Laiusel; seal peavad 4 Jürit — vähemalt nende pead — jäädavalt kirikuvõtmeid kandma. Ühes kui teises kohas peade asemed näha; Laiusel järgmisel kujul . . . aukude vahet vaks maad, sügavus 6 tolli. Sahal müüritakse kolme kabelilõhkuja mehe pead ainult müüri sisse, kehad aga jäetakse välja tolgendama! Pöides leiavad koguni 7 venda korraga müürides aset, töotusega, et kui 7 venda kirikusse tuleb, kirik maa alla vajub.

Sissemüürimine ei taba mitte üksi mehi, vaid ka naisterahvad ei pääse selle saatuse eest.

Kõige suurem rohkus kirikutesse müüritud isikute poolest valitseb Tartus ja kohalikus maakonnas: rahvaluule tunneb siin 15 võtmetekandjatega varustatud kirikut, kuna ta saarlastele nagu võõraema osa esitab; nende kirikute ümber heljub küll ennemuistse jutu pärg, aga sissemüürimise palma pärivad ses pärjas ainult paar. Tartu iga kiriku müürisid hoiab võtmete kandja alal. Doomekirikusse müürimise kohta leidub mitu teisendit, (Eesti kirjandus 1913, lk. 332—334). Ehitamise ajal müüritakse kirikutesse ilus naisterahvas. Ühe teisendi järele on kiriku keldrisse surnud vürstitütär kiriku võtmete kandjaks sissemüüritud, teise teisendi järele aga kuninga poeg oma emaga ja õega. Kuna muis kirikutes võtmete kandjad

kohal vagusi puhkavad, lahkuvad nad Tartus Jaani öösel ehk vana aasta öösel kohalt mäele minnes enestele päästjat otsima. Kuninga poeg omakstega sammub vana aasta öösel kirikust mäele paluma, et ärapäästja ilmuks. Naisterahvad jälle lehvivad Jaani öösel ehk uueaasta öösel õhus, kas kuldrist ehk kuldvõti kaes. Risti katsub kandja kellegile naisterahvale kaela visata, et see siis ta asemele võtmete kandjaks hakkaks. Kuldvõtit pakub selle kandja niisama doomele ilmuvatele naisterahvastele, kuid asjata. Ei naisterahvaste ega kuninga poja, ta ema ega õe nime tunne rahvasuu.

Selle asemel kõneleb rahvasuu, et Jaani kirikusse ehitamise ajal keegi Jaan kiriku võtmete kandjaks pandud. Aga rahvaluule läheb ses tükis koguni kaugele, teatades, et alles 1841 ehitatud Maarja kirikusse keegi Maarja kiriku võtmed kandma saanud. Jah veel enam: praeguse põlve ajal alles valminud Peetri kirikki ei seisa ilma võtmete kandjata. Praegusesse 1884 ehitatud Peetri kirikus laseb rahvaluule kellegi sisse müüritud Peetri seinu ja alust oma kehaga alal hoida! Kellegi inimese nime kandva kiriku kohta otsustab rahvas, et selle nime kandja tingimata kiriku võtmeid kannab.

Peetri ja Maarja kiriku ehitus tuletavad meelde Läti maal aasta 65 eest ehitatud Wirkeni herrastemaja. Töö ei edene rahvajutu järele nõuab ehitaja — eestlane — lapse sissemüürimist. Petetakse 500 rubla eest laps, antakse õues kätte, müüritakse võlvi alla.

Tarvastus müüritakse esmalt „Maarja auuks“ mees seinu sisse. See sein, kuhu mees müüritud, jääb küll seisma, kuid vastupoolne müür variseb ikka veel maha. Ehitajal ei jää muud nõuu üle kui targa juure minna. Tark õpetab: teise müüri müüritagu naisterahvas! Ehitaja leiab edeva naisterahva valmis kiriku võtmeid kandma. See naisterahvas müüritakse teise poole müüri sisse ja nüüd edeneb ehitus hästi. Karksis leidub edev tüdruk Kadri, Puhjas Ann, Rõngus Reet, Maarja-Magdaleenas Maarja, teisendi järele Magdaleena, kolmanda järele Maarja Magdaleena. M. Magdaleenas on kirik juba valmis, aga sissemüüritava jaoks on iseäralik kong jäetud. Sinna pannakse M. Magdaleena sisse, antakse võtmed kätte ja müüritakse kong kinni. — Aliste maa sisse vajunud ja maast jälle välja kerkinud kirik ei vaju enam ära, kui tüdruk sisse müüritakse. Rõuge härgadega otsitud kiriku asemel edeneb ehitus alles tüdruku Miili sissemüürimise järele. Ühest Helme kirikuehitamise teisendist paistab, nagu ei oleks

Helme kiriku müürid esimese korra sissemüürimise peale imelikul viisil veel seisma jäänud, vaid nagu oleksid nad oma kinnitajaks võtmete kandjat Anne oodanud. Nõos hakkab keegi tüdruk Kadri võtmete kandjaks; elab veel kolm päeva müürides. Jäärja Saarde kirikule annab nüü sama Kadri tuge, ka Kadriinas. Põlvas müüritakse teisendi järele nimeta naisterahvas kirikusse (Inland 1836 № 31), P. Lensinilt saadud teisendi järele kaks inimest torni alla, kus ristid praegu alles nende puhkekohta näitavad.

Põlvas müüritakse teisendi järele nimeta naisterahvas kirikusse (Inland 1836 nr. 31), P. Lensinilt saadud teisendi järele kaks inimest torni alla, kus ristid praegu alles nende puhkekohta näitavad.

Amblas ei määra tark ehitajale elusa inimese sisse-müürimist, vaid surnu viimist kirstus altari kohale lae peale ja surnu sinnajätmist. Ambla kirik ongi laeni valmis, üksi laest edasi ei taha töö edeneda. Ambla kiriku müürisid kannavad kaks kamalutäit nurga alla pandud raha.

lisakul lagunevad ööseti seni müürid kuni kolm surnud naesterahvast altari alla maetakse.

Vigalas arvatakse sissemüürimiseks ju kukest küll saavat. Kukk müüris ja teine torni otsas kihutab kõik kirikut lõhkuda püüdvad kurjad vaimud põgenema. Hanila kirikusse müüritakse ühe teisendi järele inimene, teise järele hani, kuid hani lendab talle hingamise jaoks jäetud august välja. Hane auk praegu alles näha. Karusel peab mesikäpp metsa vabadust vangipõlvega müüris vahetama, seda viisi nüü sama kui kukk ja hani kiriku müüridele tuge andes. Teisendi järele sünnib nüü sama Otepääski kui Karusel (Kirikute raamat I, 17—20).

Sangaste kiriku müürisid aitab pull kanda. Kui koguduselt küsitakse, kes tahab kiriku võtmeid kanda ja kõik vaikivad, mõirab ligidal karjas pull „tõhal“. Pull võetakse kinni ja müüritakse kirikusse. Mõiramisest kiriku nimi Tehal, Theal.

Roosal pannakse altari alla kolm härga ja iga nurga alla üks härg.

Müüriti kas inimene ehk loom kiriku seintesse, iga sissemüüritav esines emale maale antud ohvrina, kanda peale pandud ranga koorma — ehituse — eest. Saadud ohvri eest pidi ema maa seda ennem kantava koormaga leppima. Nagu näha, valitses rahva seas arvamine, et inimeseohver emale maale armsam on kui loomaohver; sellepärast inimeseohvrid seda sagedamad.

Haapsalus ainult müüritakse naisterahvas muul põhjusel: ta on mehe riided selga pannud ja kirikus kooripoisiks hakanud. Piiskop laseb ta asja avalikuks saamisel sisse müürida (Russwurm, Sagen aus Hapsal, l. 77).

Emale maale sissemüürimisega antav inimeseohver — ehituseohver — on suures osas Euroopas tuttav niihästi germanlaste kui slaavlaste seas. J. Grimm toob oma „Deutsche Mythologie's“ (II 956—957) hulga näitusi. Daanlased müürisid kiriku altari alla tallekese, et altar seisma jääks, surnuajale aga maeti enne esimese surnu matmist elus hobune, majade alla sigu ja kanu. Köbenhavni ümber ehitatav vall lagunes ikka uuesti ja uuesti ära. Takistuse kõrvalesaatmiseks võeti väike tütarlaps ja müüriti valli sisse. Kohe edenes töö. Saksamaal toonitatakse vähem kirikutesse kui lossidesse müürimist. Liebensteini lossi müüridest kõneldakse, et need muidu seisma ei jäänud kui et laps sisse müüriti; ema müüs ehitajatele selleks otstarbeks oma lapse. Reichenfelsi lossis tunnistab praegu veel üks teistest kaugemale ulatav kivi, kuhu laps elusalt sisse müüritud.

Uchtenhageni rüütel käsib meistri nii toreda lossi ehitada, kui meister iganes mõistab. Kui loss valmis, küsib rüütel, kas meister veel paremat poleks võinud teha. Naljatades vastab meister: jah! Sedamaid laseb rüütel meistri kinni võtta ja elavalt sisse müürida (A. Kuhn, Norddeutsche Sagen 78). — 1463. lõhkus vesi Nogati paisu. Ei saada enam vett seisatama. Võetakse enne joobnuks joodetud kerjaja, lükatakse auku, maetakse mullaga kinni (Tettau-Temme, Volkssagen, 409).

Grahvinna Eppinghoveni „Memoire'de“ järele näidetakse Berliini lossis nii nimetatud Joachimi poolal praegu veel ühes toas kohta, kuhu markgrahv Joachimi abikaasa rahvajutu järele oma vastase seina sisse lasknud müürida. Dokument selle sissemüürimise kohta puudub.

Hiljemal ajal lepitati ehitamiste puhul tühjade puusärgide sissemüürimisega. Kui väga usk sissemüürimise tarvidusest Saksa rahva südames juurdub, tunnistab see, et rahvas Halli silla alustamise puhul 1843 veel nõudis, laps müüritagu silla kestvuse tõstmiseks silla jalga! (Grimm, D. M. 956) Albania Artas ehitatud 1000 müürseppa üht silda, kõneleb rahvasuu, aga päevane ehitus lagunes öösel. Viimaks kuuldi häält ülevalt ütlevat: „Kui te inimest maa sisse ei kaeva, ei seisa müürid! Aga vaest last ega võõrast ei pea te sisse kaevama, vaid ehitaja oma naise!“ Nii tehti ja sild sai valmis. Serbias kõneleb ennemuistne jutt

Skutari ehitamisest: kolm aastat panid 300 meistrit kindlusele asjata alust, aga mis päeva ajal ehitati, lõhuti öösel. Viimaks kuulutati: kui kaks öde sisse müüritakse, edeneb ehitus. Kui slaavilased Donau ääre uut linna rajasid, saatsid rahvavanemad enne päevatõusu mehed välja esimest vastutulevat poissi kinni võtma ja ehitusesse müürima (Popov, Slavische Mythologie, lk. 25).

Soome rahvajutud elusate isikute sissemüürimist ei tunne. Esimese piiskopi Henriku maalisele jäänusele ehitatakse Nousiaiste kirik; Pöytyä kiriku valmisaamise ajal maetakse kiriku alla kuke tapetud poiss Aadolf jne., aga need lood tähendavad niisama hästi endist viisi surnuid kirikute alla matta.

Inimeseohvrid ulatavad tagasi koguni Palestinasse Vana Testamendi aega. Vististe tunti mujalgi paganate seas niisuguseid inimeseohvrid, aga selle kohta ei anna dokumendid tunnistust. Vana Testament vähemalt kõneleb lasteohvrast kaananitlaste ja moabitlaste hulgas. Abraamgi tahtis poega ohverdada, õnneks jäi see ohverdamine pooleli. Tingimata langes Jehvta tütar ohvriks, kui ka mõned piibli seletajad selle vastu vaieldu. Kuningas Meesa ohverdas Edomi kuninga esimese poja põletamiseohvriks müüri peal (2. Kun. 3,27). Vaevalt võib siin sissemüürimist oletada, kui ka muidu sel ajal ehituseohvrid tunti. Ehituseohvri kohta tohiks 1. Kun. 16,34 selgemat tunnistust anda. Sealt kuuleme: Ahabi päivil ehitas Beeteli mees Hiiel Jeeriko üles, ta rajas seda oma esimese poja Abirami eest ja pani ta värvad ette Seegudi oma noorema eest. Prof. Bulmerinqi järele tähendavad need laused kindlalt ehituseohvrit. (Mittheilungen und Nachrichten 1914, nr. 1), kui ka hämaraks jääb, kas Hiiel pojad sisse müüris või muud viisi ehituseohvriks andis. Lasteohverdamise paiku on uuel ajal prof. Sellin ja Macalister Taannekis ja Gezeris leidnud. Leidude järele otsustades pandi lapsed saviastjatesse ja lämmatati siis nende peale heidetud mullaga ära. Niisugused Pühamaa paganate lasteohverdamised tuletavad liig elavalt Euroopa sissemüürimisi meele. Igapidi on Aasiaski tuttavad ehituseohvrid paganusest ristiusu ajale päranduseks jäänud ja paavsti usu kaitse all kaua edasi elanud, kuni kultuura nende eluõigusele piiri pani.

Lossidesse ja muisse ehitustesse müüritud isikute kohta meie kodumaal teab rahvasuu vähe kõnelda. Anemõisa müüridesse olla keegi Anna müüritud.

Meie kodumaal äratas inimeste sissemüürimine kirikutesse 18. aastasaja lõpu poolel üleüldist tähelepanemist.

Rahvas kõneles küll varemalt sissemüürimisest, aga seda peeti muinasjutuks. Iseäralik juhtumine lükkas selle eelarvamise ümber. Riias võeti 1774 Jakobi kirikus parandusetööd ette. Üht sammast ära lõhkudes leiti puusärgita seisvalt sissemüüritud isiku luukere, siidiriided ümber, sammetimüts peas. Riided olid pruuni karva, Hispaania moe järele: lühike kuub laiade käistega, kõhuni ulatavad püksid. Kuube ehtsid siidilindid.

11 aastat hiljemini leiti Kuresaare lossis teine sarnane luukere. Sügisel 1785 lossi keldrit puhastades puutus silma töölistele muust müürist kaugemale ulatav, tühjalt kõlav koht. Järele katsudes leiti müürist sissemüüritud rüütel, kuldnarmastega varustatud tugeval nahaga kaetud toolil istumas punaseks värvitud laua ees; laual savist kruus ja hulk raasukesi, vist leivaraasukesi, peale selle veel kolletanud, kustunud kirjaga paberid. Rüütli pea kaldus ettepoole, käed rippusid lõdvalt kõrval. Pahe- mal põlvel oli mõõga tupp. Saapad olid kannustega; alguses vist sinakad riided olid pruuniks muutunud. Seinal rippus sammetist kübar jaanalinnu punase ja valge sulega, ka lamp raudsel pidemel. Laua suhvlaekas leidis mustadest klaaspärlitest roosikrants. Kokkupuutumisel pudenesid kõdunenud luud, kondid põrmuks. (M. Körber, Oesel einst und jetzt, lhk. 80.) Kes Riias ja Kuresaares sissemüüritud isikud olnud, selle kohta puuduvad teated. Riiete järele otsustades kuuluvad mõlemad ülema 10.000 hulka, Kuresaare isik igapidi rüütlikeisusesse, sest riided ja muud tundemärgid kõnelevad rüütlikeisuse poolt. Russurm teatab vana jutu järele, Kuresaare piiskopp lasknud rüütli evangeliumi usu poole hoidmise pärast sisse müürida. Vaevalt võib seda seletust õigeaks tunnistada, sest Saare piiskopid ei avaldanud usupuhastuse vastu iseäralikku vaenu. Sel põhjusel tuleb oletada, et rüütel juba enne usupuhastamist sisse müüritud. Põhjus jääb muidugi saladuseks, sest et rüütli ees leiduvatelt paberitelt kiri kustunud ja muud kirjad selle saladuse võtit ei tunne. Roosikrants juhatab tingimata Rooma usu aegadesse tagasi.

Riias ja Kuresaares sissemüüritud isikute kohta avaldas Hupel oma Nordische Miscellaneen XIII. lühikese kirjelduse kutsega küsimust harutusele võtta. Kutse ei jäänud hüüdjaks hääleks kõrbes: tagajärjena Amus Nord. Misc. XVIII.—XIX. grahv Mellini sulest sissemüüritud nimekirja täiendus (lk. 574—580) ja nimetamata autori poolt N. Misc. XX, XXI 422—434 pikem seletus. Kilsli mõisa omanik laskis 18. aastasaja lõpul vana lossi mõne

müüri lõhkuda ju uue elumaja sellest teha. Lõhkumisel leiti mitme sissemüüritud isiku luud, nende hulgas ka laste luud. — Tallinna Toompea lossi eestkülge maha lõhkudes leiti suurest nurgatornist vastu Toompea väravat pikali sissemüüritud isiku luud. — Lätimaal Arrashi kiriku ümberhitusel tuli 1790 müüridest põlvili oleva isiku luud päevalgele. (Monumenta Livoniae Antiquae, IV, 123.) Riia vana lossi lõhkumisel puutusid töölisel neljanurgelise ruumi peale, täis laste luud. Valli lõhkumisel leiti sealsamas Riias müürides neljanurgeline toake ja toakeses inimese luud, käte ja jalgade ümber 70 naela raskused raudahelad. (Hupel, N. M. XVIII.) Haapsalu, Paide ja Rakvere lossi müüridest on niisama täis kasvanud inimeste kui laste luud konta päevalgele tulnud. Haapsalu leidu peab Russvurm ometi Kuresaare leiu eeskujul tekkinud luuleks. (Das Schloss Hapsal, lk. 7—8).

Kõik need leiud tunnistavad selgesti, et võimata on rahvajuttu kirikutesse müüritud isikutest muinaslooks pidada. Sissemüürimist vanal ajal on tingimata ette tulnud, kuid ei selgu küllalt, missugusel põhjusel. Ju Hupeli ajal 18. aastasaja lõpul läksid arvamised põhjuste poolest lahku. Krahv Mellin kaldus oletamisele, et sissemüürimistel kurjateoga tegemist. Kedagi ülemusele vastumeelset isikut taheti kaotada — võeti kinni, müüriti seintesse kinni. Keegi ei teadnud, kuhu sissemüüritud isik saanud. Müürid vaikisid. Kõige rohkem annavad Mellini oletamisele sissemüüritud laste luud kondid tuge. Lapsi muidugi ei võidud nende oma süü pärast sisse müürida, küll aga seks, et nende olemas olemise jälgi kustutada. Rooma preestrid ja osa vaimulikka ordurüütlid pidid ju töotuse andma poissmehe põlves puhtalt elada. Pisut isikuid jaksasid ometi liha kiusatuste vastu panna ja endid naisterahvastest eemal hoida. Tulid pahad tagajärjed ilmsi, katsusid ilma eesausad olla tahtjad töotuse andjad neid kaotada, lapsi ja mõnikord emagi lossimüüridesse jäädavalt kaduda lastes. Krahv Mellin jutustab sarnase teguviisi selgitamiseks loo omast ajast.

Üks suurtsugu noormees Pepoli elas Bologna ligidal kloostri preestri ametis; sattus aga pea ülemiate ja orduvendade tagakiusamise alla, millest ta ometi vähe hoolis. Vastased lasksid ta viimaks kinni võtta, panid kloostri tühja hauda ja müürisid haua kinni. Ohver sai enne siiski talle ähvardava hädaohu kohta omastele sõnumit saata. Sugulased ruttasid kohe peapiiskopi juure. Peapiiskopp võttis sedamaid hoolsa ülekuulamise ette; preester pääs-

teti veel selsamal päeval hauast elusalt välja ja saadeti kuskile kaugele kloostriisse. Niisugune lugu sündis Bolognas alles 1768. Selle sissemüürimise viisil arvab krahv Mellin vanemal ajal meie maalgi inimesi sissemüüritud olevat, kellest kudagi moodi ilma tolmu sigitamata püüti lahti pääseda. Sama arvamisega näikse, iseäranis hulka laste leitud luid silmas pidades, O. Rutenberg ühinevat, süüd ordu ja vaimuliku seisuse peale lükates (Geschichte der Ostseeprovinzen, lk. 301—303).

Oletamine, sissemüürimised olla kuriteo jälgede kinrikatmiseks ette võetud, leidis vara juba vastuvaidlemist. Ja täie õigusega. Losside keldrisse võidi igapidi kurjategijaid müürida, selle oletamisega võib leppida. Maeti ju vanal ajal kurjategijaid rahva teadmise järele elavalt mahagi.

Rahvasuu tunneb mõnda niisugust juhtumist. Toolse rüütel matab tema tahtmist täita tõrkuva tüdruku elavalt maha. Orava mehed valmistavad 80 aastasele varjus olevale elusale „Kepsile“ haa, lootes sedamoodi ülemuselt neile mehe varjamise eest peale pandavast karistusest pääseda. Põlluvargad maetakse niisama elavalt maha. Rakvere vallikraavi kallas on kuulus sinna elavalt maetud lapsetapjate tüdrukute poolest.

Sarnane saatus saanud ühele Kaarma mungale ja nunnale nende antud puhtuse töotuse unustamise puhul. Ühte hauda, õnnistamata maasse põllule maetud mõlemad elavalt maha. (M. Körber, Oesel einst und jetzt, lk. 81.) Johannes Scherri ütluse järele tulnud veel hilja keskajal sarnast elusalt mahamatmist ette. Teatakse veel teistest süüdlastest, keda põllule elusalt nii maa sisse kaeveti, et ainult pead välja paistsid. Need väljapaistvad pead „kunsti“ varsti peale maa sisse kaevamist ohvritel otsast ära. Aeg, mil inimesi elusalt puuriidal põletati, teisi elusalt maha maeti, Võhandu jõe le elusaid lapsi ohverdati, kõlbas niisama hästi elusalt sissemüürimiseks, kui meile ka otsekohe ajaloos sarnaseid juhtumisi üles ei loeta. Näib, nagu oleks sissemüürimist niisugustel juhtumistel ette võetud, mil süüdlase kadumist, ütlemine parem avalikku nuhtlemist suure kella külge ei tahetud kõita. Lossi keldrite müürides võis mõnigi lossi omanikule vihatud isik jäädavalt hävida.

Vaevast tahaksin sedasama teguviisi kirikuülematest oletada, kui ka võimalus olemas, nagu preestri Pepoli lugu ja Kuresaare piiskopi Heinrichi kurb saatus tunnistab. Doomherrad ja preestrid heitsid 1481 oma piiskopi Kuresaare lossi keldrisse vangi ja tapsid seal ära, sedaviisi, kudas ajaraamatu kirjutaja Kranzi ütluse järele enne kedagi

paavsti usu ülemaat pole surmatud. Mis häda sundis preestrid ja munki vastast sisse müürima, kui nad süüdlasid võisid kergemalt kaotada? Maeti ju keskajal surnuid kiriku põrandate alla maha. Kuhu muud surnukehad kadusid, sinna võis niisama hästi vihatud vastase surnukeha kaduda. Kirikute alla keldritesse võidi vastast veel mullagi alla peita. Kes pärast enam teadis, keda sinna pandud. Vastase sisse-müürimine võis enam kärakella helistada kui lihtne kiriku alla matmine. Vaevalt on sellepärast tõenäoline oletamine, et Riia Jakobi kirikust leitud luukere jesuitlaste algatusel veel pärast usupuhastust sisse müüritud. Riiete moe järele otsustades peaks Riia Jakobi kirikust leitud isik 16. aastasaja lõpupoolelt olema, sest piltide järele kanti umbes 1560 niisuguseid riideid kui leitud luukerel seljas. Et Jakobi kirik 1582 jesuitlaste kätte sattus, arvatakse neid selle aasta ja Rootsi valitsuse alguse vahel seda kuritööd korda saatnud olevat. Jesuitlastest võime küll kõike uskuda, aga vaevalt, et nad julgesid siidiriideid kandva isiku sisse müürida. Ei tahaks uskuda, et müürsepad suud oleksid pidanud. Neid oleksid jesuitlased tingimata kartnud.

Õigusega juhti ju Hupeli ajal tähelepanemist teise, enam tõenäolikuma põhjuse peale. **U s u h u l l u s t u s** sundis isikuid vabatahtliselt ohvriteks anduma. Ju neljandal aastasajal algas tuhin elu täiesti Jumalale pühendada; esinesid sambapühad, eremitlased, oma liha piinajad ja muud sarnased usuhullustajad. Arvati kõiksugu abinõusid välja õndsuse kergemaks saavutamiseks. Uues pühakojas ennast Jumalale ohverdada, ennast nagu templi aluskiviks panna lasta, — vaata tegu, mis õndsust igatsevat paavsti usu jüngrit töötas soovitud sihile saata. Jälle teised usuhullustust põdevad isikud ei tahtnud küll iseendid ohverdada, arvasid aga oma väikseid lapsi eneste eest sedasama kohut täiesti täitvat, seal juures 2 Moos. 13,2; 34,20, 4 Moos. 8,17 nõudmisi esimesina sündinud poeglastest oma silmaringi järele mõistes. Saksa mütholoog L. Bechstein tähendab: lasteohverdamisi Germanias näikse hilisemad muinasjutud vallidesse ja lossidesse müüritud lastest kätte juhatavat (Mythe, Sage, lk. 26).

Sissemüürimise põhjusi otsides ja senni avaldatud sellekohaseid oletamisi silmas pidades, tuleb tähendada, et kõige parem kuldsele keskteele pöördä. Täies ulatuses ei tohi me üht ega teist oletamist maksvaks tunnistada, küll aga igaüht omal kohal. Kuritegude pärast müüriti isikuid lossidesse, ehk kui mitte alati kuritegude pärast, siis ometi kuritegude jälgede katmiseks. Usuhullustuse tuhinas lask-

sid jälle teised endid kirikutesse müürida, et sel kombel õndsateks saada. Nagu näha, võis kirikusse müürimine ainult isiku omal soovil tulla küsimusesse. Selle soovi avalduseks tarvitati rahvajuttude järele tihti vaga pettust, isikule kiriku võtmete kandmist lubades. Korra avaldatud soovist võis soovija ennast vaevalt vabastada. Ülepea nähti vaimulikkude meeste seas praeguse aastatuhande esimesel poolel arvamine valitsevat, et „ehituseohver“ pühakojale tingimata kasulik, Jumalale meelepäraline tegu on.

(Järgneb.)

Kirjandusline ülevaade.

Kirjaniku eneseavaldamise õigusest.

(Väike märkus ühe antologia ilmumise puhul.)

Lehitsesin hiljuti ilmunud antoloogiat „Eesti Luuleilm“, välja anaud Auguste Kaarna („Postimehe“ trükk, 1913). Paljude võõraste laulude hulgas sain ka hulga vanade heade tuttavatega kokku, mis juba lapsepõlvest saadik mälestuses kindla hoha omandanud. Selle juures nägin aga mõnda neist natuke teistsuguses kuues, kui senini olin harjunud. Mõnegi laulu juures oli üht ja teist muudetud. Võtsin siis teise, ennemalt ilmunud lauludekogu, K. E. Sööt'i ja G. Suits'i välja antud „Eesti Luule“ ja võrdlesin ühiseid laulusid teine teisega. Võrdlemisel ja mõlema luuletustekogu ligemal vaatlemisel ilmus mulle seesama nähtus, mis mind mitugi korda on pahandanud. Mitmesugustes „Laulikutes“, mis turukauba pitseri märki otsa ees kannavad, olin leidnud, et laulusid õige vabalt muudetakse ja isegi ära moonutatakse. Nüüd pidin ka paremates, kirjandusliselt tõsiselt võetavates luuletuste kogudes teatavat vaba ümberkäimist teiste töödega konstateerima. Ma ei taha siin mitte nende laulude muudatusi puudutada, mille loojad veel elavad, sest siin on võimalus olemas, et autorid ise oma vaimusünnituste juures üht ja teist on muutnud ja parandanud, ma nimetan ainult seda, mis juba ammu toonelasse läinud laulikute tööde juures silma torkas.

„E. Luuleilm“ lhk. 598 algab tuttava J. W. Janssen'i isamaa laulu 3. salm nõnda: „Su üle Looja¹⁾ valvagu“. Täni kirjutati ja lauldi: „Su üle Jumal valvaku“. Asjata oleks nüüd sellesse üleüldiselt tuttavasse, rahvahümnuseks saanud laulusse sarnast muudatust sisse tuua.

„E. Luuleilm“, lhk. 528 seisab K. E. Malm'i laulu „Kask“ teises salmis nõnda: „Kui suureks sain, siis pidin ma kasest lahkuma...“ „Eesti Luules“ loeme 66. leheküljel: ... „ma kottu lahkuma“, nõnda

1) Kõik harvendused minu poolt. J. K.

käib see koht ka teistes raamatutes, kus see laul leida. Sellesama laulu viimase salmi lõpp kõlab „Luuleilmas“ nõnda: „Vaid kostab mulle kõrva: Siit leiad rahu sa“; „Eesti Luules“ loeme õigesti: „Kui kostab minu kõrva jne.“, mis ka palju õrnem ja ilusam on.

Õige rohkeste on L. Koidula laulud parandajat kätt pidanud tunda saama. „E. Luuleilm“ lhk. 572 seisab L. Koidula laulu „Kallim kingitus“ viimases salmis: „paremat neil kinki polnudki“, kuna „Eesti Luule“ lhk. 86 õigesti kirjutab, nagu ka laulu pealkirjas seisab: „kallimat neil kinki jne“. „Luuleilm“ lhk. 98: „Õöpik“ viimases salmis loeme: „Ja ohvri eeki süda ka...“, „Eesti Luules“ lhk. 87 leiame õigeste: „ohvri eeli“. „E. Luuleilm“ lhk. 373 „Ema süda“ esimeses salmis seisab: „Kõik, mis nii arg siin ilma pääl“, nõndasama loeme ka „Eesti Luules“ lhk. 88. Kas Koidula tõeste nõnda on mõtelnud ja ütelnud? Täniini kõlas see koht nõnda: „Kõik, mis nii harv siin ilma pääl“. (Vaata ka M. Kampmanni „Kooli Lugemiseramat“ I. (3. trükk, 1908, 88 lhk.).

„E. Luuleilm“ lhk. 576: „Sind surmani“ on esimeses salmis: „Mu ilus isamaa“, „Eesti Luule“ lhk. 94 loeb õigesti: „Mu lehkav isamaa“.

„E. Luuleilm“ lhk. 522 seisab laulu „Kaebtus“ esimeses salmis: „Vana noorus valvab veel“, kuna „Eesti Luule“ lhk. 97 õigeste loeme: „vana noorus valvab veel“. „E. Luuleilm“ lhk. 437 „Peotäis ma mulda“ lõpeb 1. salm nõnda: „Ei säälmuret, vaeva — Vaiklik hingata, kunni uuel kujul jälle sünnin ma“. Ennem kõlas see koht nõnda: „kunni mind Jhova võtab kutsuda“.

„Eesti Luule“ lhk. 62 kirjutab laulu „Eesti muld ja Eesti süda“ 2. salmis: „Eestimaa, mu tööd, mu valu — Sull' neid tuln rääkima“; „E. Luuleilm“ ütleb siin aga õigesti: „... mu laulu...“

Kuidas mõni laul muutustest peab läbi käima, seda näitab M. Kõrber'i tuttav lauluke „Armas isa kohakene“. „E. Luuleilmas“ lhk. 547 loeme 2. salmis: „Ikka ma kui linnukene“, „Eesti Luules“ lhk. 55 seisab: „Mina nagu linnukene“, M. Kampmanni „Lugemise raamatus“ I. jaos (3. tr. 1908) lhk. 8 kirjutatakse: „Siisgi ma kui linnukene...“ Sellesama laulu 4. salmis seisab „Luuleilmas“: „Temast mina marja sõin“, „Eesti Luule“ ütleb: „Selle okstelt marju sõin“, M. Kampmanni „Lugemiseramatus“ loeme: „Temalt ma gust marja sõin“.

Missugune neist lugemiseviisidest on luuletaja oma? Tõepoolest ei või üht ega teist lugemiseviisi iseenesest tähtsalt paremaks pidada — kuid milleks siis niisuguseid muutmisi tarvis oli?

„E. Luuleilm“ lhk. 62, L. Koidula laulus „Õhtu rahu“, loeme 3. salmis: „Ja ehatähe hõbe silm“, „Eesti Luules“ lhk. 99 aga: „... kulla silm!“ Kumb on Koidula oma? Või mõlemad?

Peale muudatuste ja paranduste puutuvad silma ka püüded laulusid ühendada. Toon paar näitust „Eesti Luulest“: „Eesti Luules“ lhk. 93 on L. Koidula laulul „Teretus“ ainult 3 salmi, kuna „E. Luuleilm“ siin lhk.

601—602 öieti on talitanud ka 4. salmi ära trükkides: „Sind aga jne. „Eesti Luules“ lhk. 101 on L. Koidula laulust „Enne surma Eestimaale“ kõigest 8 rida aset leidnud, kuna see laul Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumis IV (1899), kus ta kõige esiti ilmus, 32 rida pikk on!

Ei või sellega mitte leppida, et kirjanikkude töösid tsiteerides või tervelt ära trükkides nõnda vabalt talitatakse. See tundub lugupidamise puudusena selle vastu, kes oma südame, hinge ja mõistuse on pannud oma töö sisse. Siin ei ole mitte tähtis see, kas üks või teine laul muudatuste ja paranduste läbi headuse poolest võidab või ei võida, tähtis on aga küll see, et kirjaniku õigust nõnda rääkida ja kirjutada, nagu tema on tundnud ja mõtelnud, maksvaks tunnistatakse ja et kirjatööde kallal mitte ilma tähtsate põhjusteta ei meisterdataks ega parandusi ette ei võetaks. Kirjaniku kõne kõikide aegade ja põlvete vastu olgu niisugune, nagu see tema loomust, tema tervest olemisest on sündinud ja välja kasvanud, mitte aga, nagu üks ja teine, kes teistsugusel ajal ja teistsugustes oludes elab ja kes kirjaniku mõtte- ja tundeilma ehk mitte ei suuda sisse tungida, seda enese järele on moodustanud. Ma ei taha sellega mitte kirja tähte ja sõna pühaks tunnistada ega kultuse-objektiks tõsta, ei taha ka mitte otsekoheste keele ja õigestkirjutuse vigade puutumatumust välja kuulutada, ma tahaksin aga küll seda rõhutada, et tarvis on kõrgeks ja kindlaks tunnistada kirjaniku eneseavaldamise õigust ja seda õigust auustada.

J. Kõpp.

Вальтеръ Андерсонъ : Романъ Анулея и народная сказка. Томъ I. Казань 1914., 655 lehekülge.

Kirjanik L. Apulejus kirjutas teisel aastasajal p. K. romaani „Kuld-eeslist“. Selle romaani sisu on lühidalt järgmine. Noor Lucius nägi nõia moondamist linnuks. Nõida jäljendada püüdes võidis ta ennast kogemata teise võidega ja moondus eesliks. Kauaaega pidi ta eeslina maailmas rändama, kunni tal viimaks korda läks nõiduse vastu abinõuu leida ja ta jälle inimese kuju tagasi sai.

Selle ennemuistse jutu — sešt tõepoolest on Apulejuse romaan ennemuistne jutt — on noor uurija Walter Anderson, kelle isa Nikolai Anderson meile keeleuurijana tuttav, oma harutamise aineks teinud, tähele pannes, kudas see lugu Euroopas ja Aasias laiale lagunenu ja sadades teisendites kuju enam vähem muutnud. Kasani ülikoolis õpilasena olles sai noormees nimetatud aine harutuse eest 1906 kuldauuraha, sooviga seda kirjatööd trükkis avaldada. Alles ülikooli õpetajaks saades andis noor magister töö nüüd trükki, seda nii täiendades ja laiendades, et see kaks köidet täidab, kellest teine veel ilmumata. Imekspanemise-väärilise usinusega on autor Kreeka ja Rooma vanad, sellekohased allikad läbi uurinud, aga niisama agaralt Euroopa ja Aasia praeguste rahvaste ennemuistseid juttusid silmas pidanud, seal juures paljude Venemaa rahvaste teisendid kümnete kaupa ära trükkides. Tarvitatud allikate rohkus annab uurija hoolsusest kõige hiilgavamat tun-

nistust. Meie ülikooli linnas oleks võimata sarnast teaduslikku tööd valmistada; allikate kehvus jätkaks varsti hädasse. Kasani ülikooli raamatukogu näikse nagu mett ja piima voolavat. Uuriija ei ole ometi Kasani raamatukogu varandusega leppinud, vaid pealinnast ja võõralt maaltki aineid lisaks muretsenud. Isegi käsikirjalistest korjandustest on ta ammutanud. Peale muude leiame mitu Eesti muinasjuttu, mis autor minu korjandusest täielikult Vene keele ümber pannud. Need Eesti keelest venestatud jutud käivad koeraks moondatud inimeste kohta, üleskirjutanud J. Weedam Mõisamaalt, O. Hintzenberg Amblast, G. Anniko Pootsist, J. Juhkam Võnnust ja O. Schantz-Anniko Tõstamaalt. Peale koeraks moondamise tunneb Eesti rahvas veel hobuseks moondamist. Keegi moondab oma viha alla sattuja hobuseks ja müüb selle hobuse ära. Inimesest hobune peab iga muu hobuse viisi rasket tööd tegema. Jõulu ehk vanaaasta õhtul leiba saades pääseb hobune korraga nõiduse küüsisist, jälle inimeseks moondues. Niisugune hobuseks moonuminegi puutub autori ülesandesse, kuid selle aine Eesti teisendid puuduvad. Peatüki all Разказы о волколакахъ otsime asjata oma libahunta. Meie libahuntide juttude hulgast ei ole ükski tähelepainemist leidnud, kui neist ka mõni trükkis ilmunud. Kasani ülikooli raamatukogusse pole Eesti raamatud ulatanud ega mujalgi autori silma puutunud. Ka Läti ja Soome ennemuistsed jutud ei leia autori teoses sellekohast hindamist. Selle vasta satume Grusiinia, Tshetsheni, Osetini, Tatarsi, Mordva, Wotjaki, Tshuvashi, Aunuse teisenditega sagedasti õieti rohkel mõõdul kokku.

Sadade kaupa teisendid harutusele võttes jõuab mag. W. Anderson otsusele, et ehk nad küll Apulejuse aine sarnased, nad ometi Apulejuse tööst pole omandatud, vaid et palju enam romaani kirjutaja oma „sushe“ rahvasuust Kreekas, Itaalias ehk mujal kuulis. Ainete paralleelrühmade sarnadust eneste ja „Kuldeesli“ vahel on tänini võimalik iseseisvalt-tekkimise teel seletada, kus juures aine lihtsus ja lihtrahva psühholoogia kui ka kogemata juhtumine tekkimisel oma osa esitavad. Sugulust otsides romaani ja rahvajuttude vahel esineb enam negatiivine lõpuotsus.

Minu meelest näitab, et samamotiivilised juturühmad tekkimisel teine teise peale ometi rohkem mõju avaldanud, kui noor uurija oletab. Rühmade mitteolenemise kohta romaanist olen autoriga ühel arvamisel.

Teises köites tahab autor seletada, mis kirjanik Patrosi Lucius (Лукій Патрскій) oma kirjatöö jaoks rahvaluulest ammutanud ja mis ta omalt poolt juure lisanud. Seega pakub järgmine köide suuremale ringkonnale vist vähem huvitust.

Mag. W. Andersoni teos jääb igapidi teejuhatajaks ennemuististe juttude alal loomadeks moondatud inimestest. Noor uurija on tööga tunnistust annud, et ta tähtsamate rahvaluule professorite keskele õigusega võib astuda.

M. J. Eisen.

Aliste või Halliste.

Eelseisvat kohanime kirjutab meie kõige vanem ajalookirjanik n. n. Lāti Hendrik aastal 1211 oma kuulumise järele *Aliste* ehk *Alistegunde* (*-dae*), mis Aliste maakonda tähendab.¹⁾ See nimi on saanud Liivi sõnast *alli*, paljus *allist*. Liivi *alli* on Eesti ala, alumine ehk alune. Nimed, nagu Alameeste heinamaa, niit, jõgi, mets, soo, kohati Alameste, lühendatult Allaste, ka Alumeste, elavad praegu veel meie kodumaal, nimelt Pärnu maakonnas. (Teatanud J. P. Söggel j. t.) Rõuge kihelkonna Vana-Roosa vallas on ühel kohal nimeks Alaste. (Teat. Jaan Kasvand, Tallinnast).

Ka teisi kohanimesisid, mis Liivi keelest pärit on, leidub Pärnu poolt, nagu näituseks: Jaasi mägi, Jaasi, Jaasiku ja Jaasikese talu, Liivi sõnast *jaas* = oinas (Hammel, Schöps) jne.

Professor *Dr. Moritz Heyne* on Verdeni kloostris²⁾ rulliraamatutest ehk maksulehtedest ja teistest vanaaegsetest kirjadest umbes 2400 nime üles tähendanud, mis IX. kuni XI. aastasajani sealpool tarvitusel on olnud, nende seas ka *Alisti* ja *Alaste*. Et need kaks koha nime meie nimedega kokkukõlas seisavad, tahaks küll vist enam kui kogemata juhtumine olla.

Dr. Karl Oppelt ja teised väljamaa teadlased, kes muinaasaega põhjalikult on uurinud, tõendavad, et *Alba* ehk Elbe jõesuu ümbruses 3000. aasta eest kahtlemata Soome-Ugri tõugu rahvad olla elanud. Teiste teadlaste järele leitud veel IX. kuni XII. aastasajani Hamburi linna ligikonnast liivlasi.³⁾ —

Nähtavasti ei tahtnud meie Aliste sisserändavatele sakslastele õieti meeldida. Nende kõrvadele kõlas vist armsamini nimi *Halla* ehk Halle, linn Saale jõe ääres, mida väljamaa kirjandus juba aastal 806 tunneb.⁴⁾ Meie vanaaegsetest kirjadest leiame aastal 1504. Aliste asemel juba „Hallist“.

Aliste, mis madalmaa tähendab, on aja jooksul oma rajasid kõrgemate kohtade poole laiendanud. Mõne aja eest ühendati Hummuli vald, Helme kihelkonnas, Ala vallaga üheks Hummuli kogukonnaks. Ühendatud kogukond oleks aga ka Ala vald nimeks võinud saada, ja Hummuli, üks Viljandimaa kõrgematest kohtadest (kuni 386. jalani üle merepinna) oleks pidanud madalmaa nimega leppima. Lugu oleks samaugune olnud, nagu Aliste ehk Hallistega.

1) V. Lāti Hendriku kroonika XV., 7.

2) Verdeni liian asub Ruhri (l. Ruuri) jõe kaldal, mis 51. ja 52. laiuskraadi vahel paremaltpoolt Reini jõkke jookseb.

3) V. Aug. Ludv. Schlözer, *Allgem. Nord. Gesch.* 1771. a. lhk. 499.

4) V. Prof. *Dr. E. E. Egli. Nomina geographica.* 1893. a. lhk. 387.

Kuna Halliste (Галлистъ) ametlikult tarvitusele on võetud, võib Aliste ehk Alliste küll veel teaduseraamatutes ja ka ilukirjanduses, kus ta juhtub kohane olema, edasi elada; saadab aga keegi võõrsilt sõnumid Aliste nime all meie maale, siis võib tema kiri kergesti ekstieele sattuda, sest meie adressiraamatud seda nime ei tunne.

Viljandis, 24. X. 1914.

F. Kuhlbars.

Eesti vanadsõnad. Suurest korjandusest kokku põimitud. M. J. Eisen. K. Sööti — G. Rohti trükk ja kirjastus, Jurjevis (Tartus) 1914. Eesti Kirjanduse Seltsi koolikirjanduse toimekond. Nooresoo kirjavara nr. 39.

„Mis jaoks see igav raamat on välja antud?“ küsivad need, kes lugemisest ainult lõbusat ajaviidet otsivad. Nende kohta, kes millegi üle järele mõtelda ei suuda, vanasõnade kogu muidugi külgetõmbamise jõudu ei avalda. Kuid nii kuiv ja igav ei ole vanasõnade kogu sugugi, nagu pealiskaudne lugeja arvab. Ta lõbustab ka, ainult teisel viisil: pühalikult kuulutatakse siin elutõsidust, vaadeldakse naerva filosoofi viisil elu varju-külgesid, osatatakse inimeste halpusi ja maalitakse loodusenähtusest paari kriipsuga toredaid piltisid. Tõsisema ja tuumaka lugemiseaine armastajad leiavad siit tingimata seda, mis nende maitsele vastab: helendavaid mõtete sädemeid kindlal, muutmata, isevärki kujul. Siit tunneme oma esivanemate vaimlist hingeõhku, selgemalt kui mujal esineb Vana-Eesti siin oma ilmavaatega.

Iseäranis tähtis on vanasõnade kogu koolipraktikas. Usuõpetaja leiab siit hulga eetilisel väärtuslikka aineid, mida katekismuse tunnis niihästi seletuse abinõuks kui ka harutuste kokkuvõtteks sünnib ära tarvitada. Kirjutusetunnis otsib kooliõpetaja tuumakaid lauseid, mida ilukirja harjutuseks seinatahvlile eelkirjaks seada. Siit leiab ta suure väljavaliku lühemaid ja pikemaid terve tähestiku jaoks. Tütarlapsed ei tea sagedaste, mis sõnu oma näputöödes väljaõmblemiseks võtta, mis mõtteteradega oma seinachteid, vaipasid ja lauakatteid kaunistada. Siin on suur hulk söömise, töötegemise, puhkamise, pidustamise, lõbu ja mängu kohta käivaid ütelsusi, mis nagu väljaõmblemiseks loodud. Kuid kõige rohkem tulu võiks sellest raamatust Eesti keeleõpetusele tulla, kui teda tarvitusele võetakse. Mitte ainult etteütlemise harjutusteks ei ole vanasõnad sündsad, vaid ka suurema osa Eesti lauseõpetusest võiks otse nende abil ära seletada ja sellekohased seadused kätte harjutada. Missugust toredat materjaali ei leidu siin lausete ja lauseliikmete analüüserimiseks. On ju kooliõpetajatel ja koolilastel tihti sellega tuline häda, kust grammatika tunni jaoks parajaid lausenäiteid leida. Siin on nad otse hunikus koos, peaaegu kõik lauseliigid on rohkearvuliselt edustatud ja üks näide ikka ilusam kui teine. Uus vanasõnade kogu ei peaks kellegil Eesti kooliõpetajal puuduma ja vanemates kooliklassides tuleks ta võimalikult laialt laste hulka saata.

M. Kampmann.

Mälestused ja teated Dr. M. Weskest.

Dr. M. Weske surmast saab tänavu 4. mail 25 aastat täis. Sel puhul mõtleb Eesti Kirjanduse Selts tema mälestamiseks Jurjevis (Tartus) koosoleku ära pidada. Sinna on kõnelema palutud: toimetaja A. Jürgenstein M. Weske elukäigust, lektor J. Jõgewer tema keeleuurimistööst ja kooliõpetaja M. Kampmann M. Weskest kui luuletajast ning kirjanikust.

Dr. M. Weske kui omaaegne agar avaliku elu tegelane ja silmapaiste, sügavamale rahva keelesse tungiv keeleuurija on, hoolega meie rahva seas liikudes, enesest igale poole elavaid mälestusi järele jätnud, mis üksikjuhustena, anekdotidena jne. laiali on lagunened.

Otsekohestest mälestusehallikatest on, tõi küll, paljudki vahepeal juba jäädavalt kuivanud, kuid rõõmustaval viisil elab neid üksikuid mälestusekiiri rohkesti ka veel tänini kustumata jõul edasi.

Need pakuvad Dr. Weske iseloomu ja tegevuse valgustamiseks ning hindamiseks õige väärtuslisi ja huvitavaid lisa-aineid, mida kahju oleks kaotsi minna lasta.

Sellepärast palume kõiki, kes Dr. M. Weskega ühel ehk teisel juhtumisel elus kokku puutunud ja kellel temaga läbikäimisest ehk ajutistest kokkujuhtumistest isiklikka mälestusi järele jäänud, neid Eesti Kirjanduse Seltsile lahkesti teatada (adress: Eesti Kirjanduse Selts rop. Юрьевъ, Лифл.) ehk — kui üleskirjutamine raskust teeb — isiklikult jutustada (seltsi asjaajaja J. W. Weski, adr.: Tähe uul. nr. 73, Jurjevis). Selle lisamaterjali varal oleks võimalik Dr. M. Weske mälestamist kõigiti tagajärjerrikkalt elustada. Ja ehk tekib sel kombel meile vahest õige huvitav, mälestuseraamatki?

Oma ettepanekule elavat vastukõla lootma jäädes

Eesti Kirjanduse Seltsi juhatus.

== EESTI RAHVA ==

MUSEUM

JURJEVIS, GILDI UUL. NR. 8.

Museumi otstarve on Eesti rahvateadust igakülgsest edendada. Selleks korjab ta 1) rahvateaduslisi asju: rahvariideid, tarbe- ja tööriistu jne.; 2) pilta, joonistusi, ülesvõtteid, piltpostkaarta, maa kaarta jne. Eesti maast ja rahvast; 3) igasuguseid kirju, dokumenta, raamatuid, trükitöösid, mis Eesti keeles kirjutatud ehk Eesti elusse ja Balti maasse puutuvad.

Museum korjab Soome sugu ja naabrirahvaste töösid.

Museum asutab iseäralise põllutöö-, loodusteaduslise, oskuslise, uuema kunsti, muinasaja ja vabaõhu-osakonna.

Liikmemaks on aastas 3 rbl., eluaegne liikmemaks ühekordselt 45 rbl. Mõtelge testamendi tegemise juures Museumi peale!

Museumi postkaarta on üle 150 erinevabri trükitud üksikult 5 kop., saja kaupa 3¹/₂ k., tuhande kaupa 3 k.; päevapiltlikud ülesvõtted 8 k., 6 ja 5¹/₂ k.

Museumi mõtte ja püüdmiste tutvustamiseks antakse aeg-ajalt seletavaid kirjutusi välja, hind 5—15 kop.

Juhatuskirju korjajatele, põhjuskirju jne. saadab Museum soovijatele ilma hinnata.

AIDA KE MUSEUMILE

asju korjata, maja ehitada, Museumi mõtet tuttavaks teha, liikmeid koguda.

Eesti kõige vanem päevaleht

Postimees

ilmub 1915. aastal peatoimetaja Jaan Tõnisson'i juhatusel
kindlal alal Eesti edulise rahvameelsuse vaimus edasi.

„Postimees“ tahab ka praeguse ilma-sõja päivil, mis meie maa ja rahva saatust aitab ära otsustada ja määrata, kui tõsine Eesti rahvusline häälekandja ajaviitmata ja kindlaste seisukohta võtta. Meie maa tuleviku arenemise sihtjooned on meil ülitähtsad.

„Postimees“ toob alatasa värsked ja täielikka teateid Eesti sõjameeste kohta, kes sõjaväljal haavatute, kadunute ehk langenute hulka tulevad arvata.

Igapäev värsked telegrammid sõjaväljalt.

Igal laupäeval ilmuv pildileht „Virmalised“ toob Eesti sõjameeste piltisid.

1915. aastal annab „Postimees“ kaasa: 1. Maksuta: 1) „Virmalised“ – piltidega kirjanduslik ja teaduslik nädalaleht. 2) Jutulisa – 2000 lhk. romanisid ja uudisjuttusid. 3) „Postimehe“ tähtsamat 1916. a. 4) „Postimehe“ seinakalender 1915. a.

II. Maksu eest: 1) „Postimehe kirjakogu“ 4 raamatut: 1) Eesti Kultura, 2) Looduseteadusest, 3) Kodaniku käsiraamat ja 4) Oma maa. „Postimehe“ lugejale 1 rbl. 50 kop., muidu 4 rbl. 2) „Sädemed“, mitmevärviliste piltidega ilustatud iseseisev pilkeleht Hind 1 rbl. 50 kop. Eraldi tellides 2 rbl. 3) „Lasteleht“, hind 20 kop. 4) „Tervis“. Arstiteaduslik kuukiri. Hind 50 k.

„Postimehe“ tellimise hind: Postita 1 aastas 5 rbl., pooles aastas 2 rbl. 60 kop. Postiga 1 a. 6 rbl., pooles a. 3 rbl. 10 kop.

„Postimehe“ lühendatud väljaanne „ELU“

ilmub 3 korda nädalas. Peale „Postimehe“ hinnata kaasannete saavad „Elu“ lugejad ka veel „Lastelehe“ hinnata. Alandatud hinna eest saavad „Elu“ lugejad veel põllutöö-kuukirja „Talu“, 1 aastas 45 kop. ja pooles aastas 25 kop. (Eraldi tellides 1 a. 1 rbl.) Hind postiga 1 aastas 3 rbl. 50 kop., pooles aastas 1 rbl. 85 kop. Adr.: „Elu“ Jurjevis.

Peale selle ilmub Pärnus päevaleht

„Postimees“ — Pärnu väljaanne.

„Postimehe“, „Elu“ ja „Sädemete“ adr.: Jurjevis, Rüütli uul. 9, г. Юрьевъ.

„Postimehe“, „Elu“ ja „Sädemete“ talitus.

Tartu Päevaleht

Meie Aastasada 2. aastakäik.

Kolm korda nädalas ilmuvad lehed: **Meie Aastasada ja Olevik** ilmuvad Kõigekõrgemalt kinnitatud Kirjastuse-ühisuse „Meie Aastasada“ väljaandel.

Praeguse ilmasõja ajal on ajakirjandusel suur ülesanne: ta peab elavaks sidemeks olema rahva ja sõjaväe vahel.

Sõja-aeg toob uusi maksusid, uusi sunduslisi määrusi, uusi mehi kutsutakse isamaa kaitseks lipu alla — siin ei saa ükskõiksemgi inimene „erapooletuks“ jääda ja käega lüüa, et „mis see mulle korda läheb“.

Aga kes ükskõiksusest välja jõudnud, see mõistab, et sõda mitte ainult ei hävita, vaid ka loob.

„Meie Aastasada“ kirjastuseühisuse lehed: Tartu Päevaleht, Meie Aastasada ja Olevik, Jurjevis, ei taha oma mitmekümne-aastase vanadusega hoobelda, ehk mõnel meie lehel ka sedagi leiduks. Meie Aastasaja taga seisab seltskondline ringkond, kes vanemast ringkonnast sellepärast lahku löönud, et meie rahvameelsust mitte ainult sõnas, vaid ka tegudes, mitte ainult eeskavas, vaid ka selle läbiviimisel nõuame.

Eesti avalikkudest tegelastest võime oma lähemate kaastöölistena nimetada: Liivimaa talurahva saadikut Dr. J. Raamotit, cand. Konstantin Pätsi, adv. J. Jaaksoni, Lui Oleskit, O. Rütli, K. Menningit j. t., Eesti parematest kirjanikkudest O. Lutsu, Mait Metsanurka, Gustav Suitsi, Eduard Wildet ja B. Lindet.

Peale harilikkude osakondade toome võimalikult värskest sõjatelegrammid, Eesti sõjameeste kirjad sõjaväljalt ning langenud, haavatud ja kadunud sõjameeste nimekirjad.

Kaasanded: iga laupäeval Kirjandusline ja Teadusline lisa. Seina-kalender ja Adress-kalender ning Õigus. Meie Aastasaja lehtede maksulised kaasanded: arstiteaduse kuukiri Tervis 50 kop. ja põllutöö-kuukiri Talu 70 kop.

Tellimise hind postita 4 rbl., postiga 5 rbl. aastas, kuus postita 40 kop., postiga 50 kop. Meie Aastasada ja Olevik postita 3 rbl., postiga 3 r. 50 k. a., kuus postita 30 k., postiga 35 k.

Tellimisi meie lehtede peale võtavad kõik kroonu postkontorid vastu. Postisaadetuste adress: гор. Юрьевъ, Лифл. губ. Meie Aastasada.

Toimetuse kontori asukoht Rütli uul. nr. 8. Telefon 154.

Auupaklikult „Meie Aastasada“ talitus.

Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri

Eesti Kirjandus

ilmub ka 1915 endisel alusel üks kord kuus
2—3 poogna suuruses heal paberil.

Vastutava ja tegeliku toimetaja kohuseid täidab J. JÖGEWER.

Kuukiri toob 1915 nagu siiamani pikemaid töösid Eesti keele-, kirjanduse-, kunsti- ja ajaloo-põllult, lühemaid teateid kirjanduseliste ja keeleliste uudiste üle, põhjalikka arvustusi, vanemate kirjameeste kirjavahetusi ja bibliograafilisi teateid.

Kuukiri on omale ülesandeks seadnud, arusaamist selle kohta edendada ja kasvatada, et rahvaste ia ka Eesti rahva edasijõudmine niihästi üleüldise hariduse, kui ka kirjanduse ja keele alal mitte üle öö, mõne järsu pöörde läbi ei sünni, vaid järk-järgult, ühe põlve tööd ja vaeva teisele pärandades, kes siis selle peale edasi ehitab. Niisama vähe kui üksik isik järsku pööret ükskõik missugusel rahvaelu alal toime panna jaksab, niisama vähe läheb enne tehtud tööst midagi kaduma. Niisama kui meie iga uut tööjõudu Eesti kirjanduse, keele ja rahva elu alal kui tulevikulootust tervitame, niisama kalliks peame meie neid, kes enne meid on siin töötanud ja praegustele põlvedele teed tasandanud. Meie ei taha mitte ümber lükata „vanu ebajumalaid“, vaid üles otsida need nägemata sidemed, mis vana ja noort põlve ühendavad, olgu see kirjanduse, või keele või rahva elu alal. Minevik ja tulevik ei ole meie silmis mitte kaks vihast vaenlast, kes teineteist püüavad ära hävitada, vaid, olgugi iseteedel, ühe ja selle sama töö jätkajad, mida nimetatakse rahvaste eduks.

Et laialist tööpõldu hästi üle vaadata ja korralikult harida, on hulk keelemehi, kirjanikka, kunstnikka ja arvustajaid kuukirjale lahkelt kaastööd teinud ja lubanud, nõnda: J. Aavik, H. Einer, M. J. Eisen, A. Gailit,

A. Haava, K. A. Hindrey, J. Jõgewer, A. Jürgenstein, Aino Kallas, O. Kallas, M. Kampmann, N. Kann, F. Karlson, L. Kettunen, A. Kitzberg, H. Koppel, F. Kuhlbars, J. Köpp, K. Leetberg, B. Linde, J. Lõo, J. Luiga, M. Okas, H. Põld, H. Prants, K. Raud, H. Raudsepp, M. Reichenbach, W. Reiman, J. Sarv, E. Schönberg, J. Semper, G. Suits, J. Tammemägi, A. Thomson, M. Treumann, F. Tuglas, H. Walk, J. W. Weski, G. Wilberg, ja teised.

Kuukirja võib E. K. S. usaldusmeeste, raamatukaupluste ja postitalituste kaudu tellida. Kuukirja kassale aga oleks otsekohene tellimine posti-transferdiga kõige soovitavam: Jurjev, hra A. Kitzberg. Tellimisehind on aastas postiga 3 rubla, postita 2 rubla 50 kop.

Endistest aastakäikudest on veel saadaval:

II.	aastakäik	1907.	120	lhk.	30	kop.
III.	"	1908.	472	"	2	rubla 50 kop.
IV.	"	1909.	496	"	2	" 50 "
V.	"	1910.	512	"	2	" 50 "
VI.	"	1911.	488	"	2	" 50 "
VII.	"	1912.	488	"	2	" 50 "
VIII.	"	1913.	538	"	2	" 50 "
IX.	"	1914.	340	"	2	" 50 "

Kuulutage oma raamatuid kuukirjas „Eesti Kirjanduses“, sest selle ajakirja lugejad on kirjanduse ostjad!

Kirjanduselugemise edendamise otstarbel on kuukirja „Eesti Kirjanduse“ toimekond otsustanud raamatukauplustele ja kirjastajatele võimalikuks teha oma ajakirja kuulutusteosas raamatute kohta käivaid kirjanduslisi märkusi alandatud hinna eest avaldada, mille peale seega kirjastajate ja raamatukauplejate lahket tähelepanemist juhime.

„Eesti Kirjanduses“ ilmuvate kirjandusliste märkuste hinnad on järgmised: 2-veeruline petitrida (üle terve lehekülje) ehk selie ruum 5 kop., 1-veeruline rida 3 kop.

„Eesti Kirjandus“ ilmub iga kuu, nimelt kuu lõrpu-poolel.

Kuukirja adr.: „Eesti Kirjandus“, г. Юрьевъ, Лифл. г.

Kuukirja-toimekond.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel on tänini järgmised raamatud „Eesti Kirjanduse“ kaasannetena ilmunud:

Joh. Aavik. Keele kannima kõlavuse poole. 36 lhk. Hind 30 kop.

Joh. Aavik. -line ja -lik lõpulised omadussõnad. Katse -lik -line korralagedust korraldada. 53 lhk. Hind 4 kop.

Joh. Aavik. Nominatiivsed liitumised. 52 lhk. Hind 30 kop.

Johann Forselius. Eestlaste ebansu kombed, viisid ja harjumised. Trükki toimetanud J Jõgewer 38 lhk. Hind 20 kop.

J. Jõgewer. Käänamise ja pööramise tabelid Eesti kirja-keeles. 58 lhk. Hind 35 kop.

Keemia sõnastik. 44 lhk. Hind 30 kop.

Maadeteaduse sõnastik. 31 lhk. Hind 30 kop.

Matemaatika sõnastik. 31 lhk. Hind 30 kop.

V. Ridala. Anna Haava 50-aastase sünnipäeva puhul. 83 lhk. Hind 45 kop.

Eesti Kirjanduse Seltsi toimetusel ja kirjastusel on ilmunud:

Kreutzwaldi ja Koidula kirjawahetus I anne (Kreutzwaldi ja Koidula pildiga), 511 lhk.; II anne (pildiga „Koidula rahvariides“ ning Kreutzwaldi ja Koidula käekirja-proovidega), 315 lhk. Ande hind 2 rbl. üksikult; mõlemad anded kokku 3 rbl. 50 kop.

Jakob Tamme Lugulaulud, J. Tamme pildiga. Kunstnik K. Mägi kaaneilustus. 495+VIII lhk. Hind 1 rbl.

Pealadu „Postimehe“ raamatukaupluses, Jurjevis.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. Jõgewer.

Дозволено военною цензурою.

„Postimehe“ trükk, Jurjevis.